

Bakteriologie

Základní vlastnosti bakterií: popis bakteriální buňky, metabolismus bakterií, základy bakteriologické genetiky

Prokaryota (bakterie)

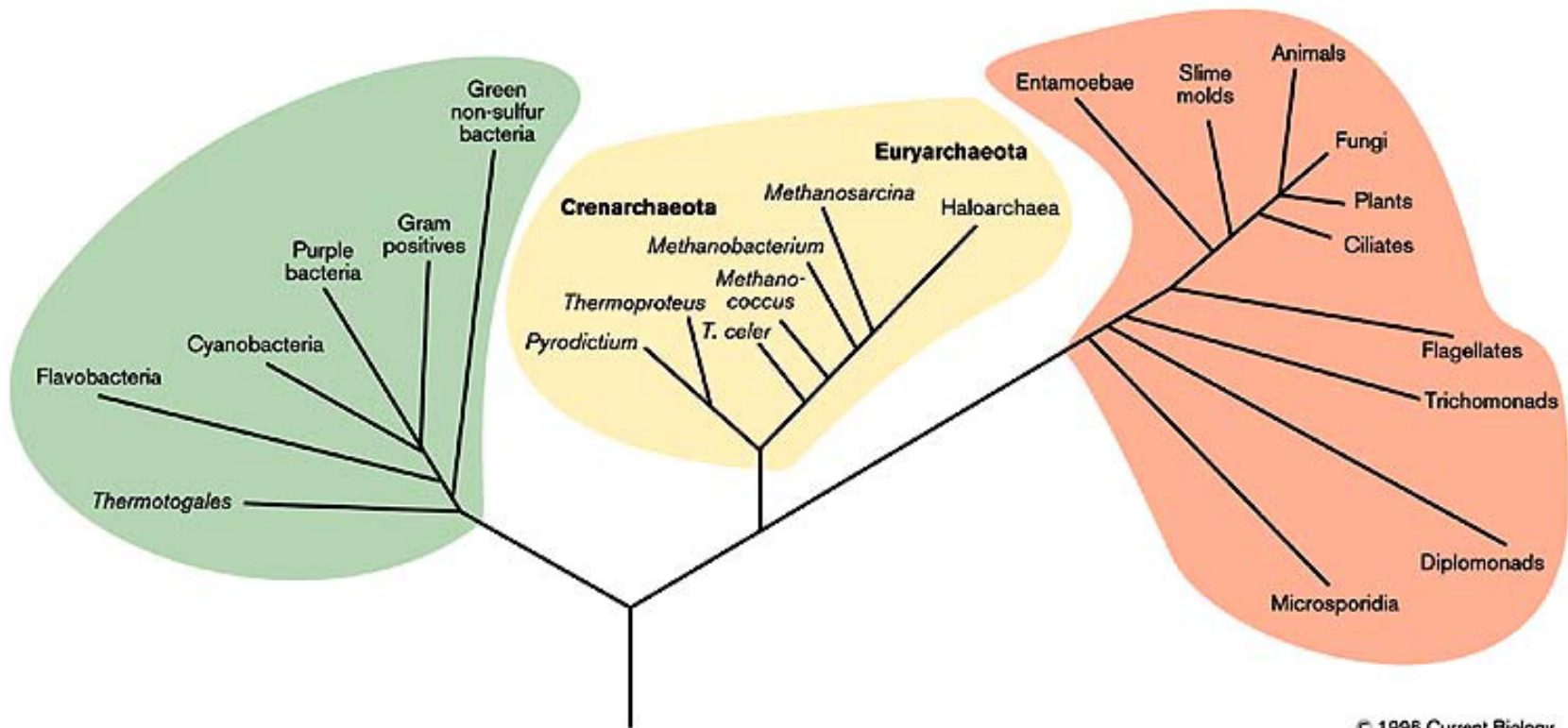
Eubacteria

Bacteria

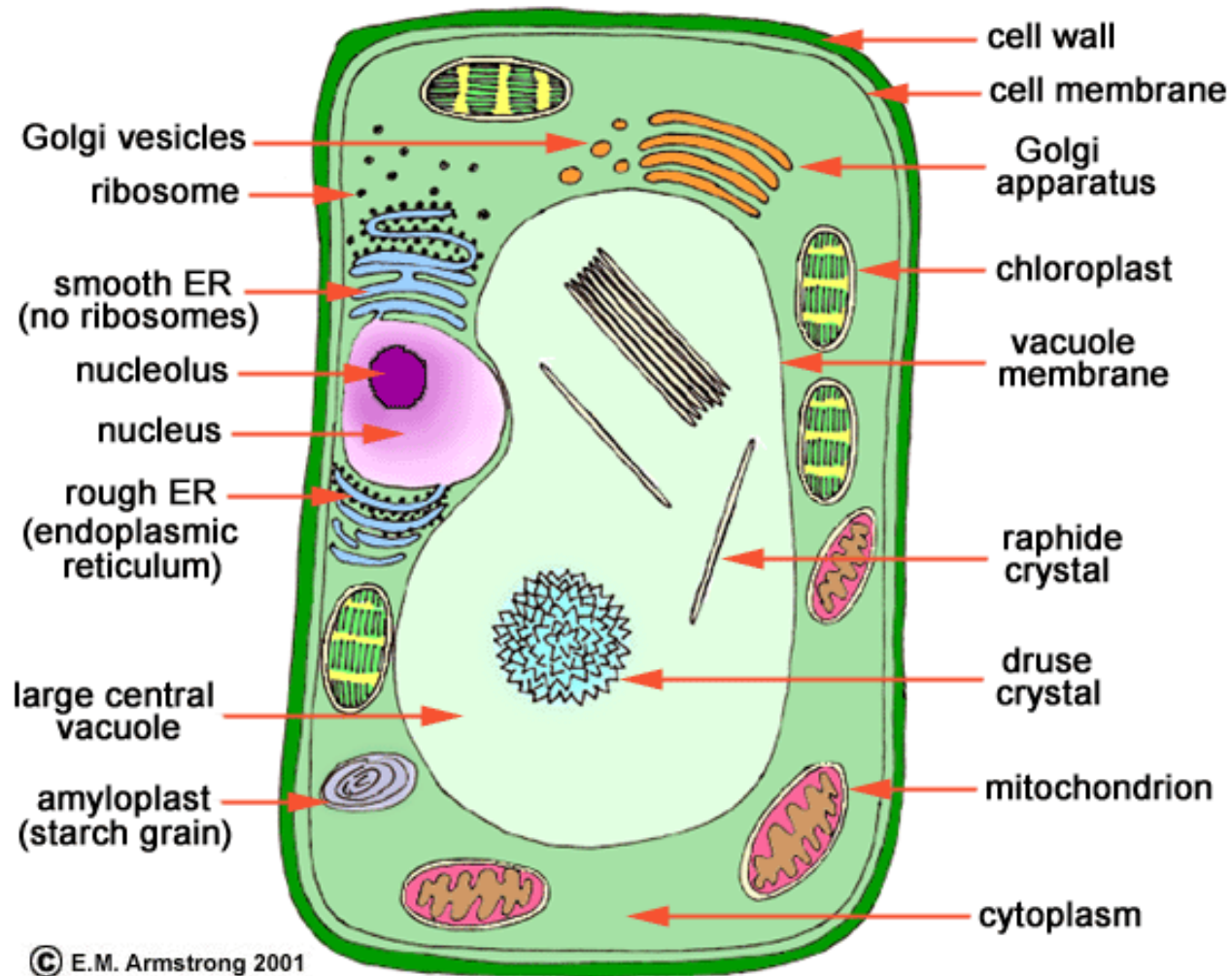
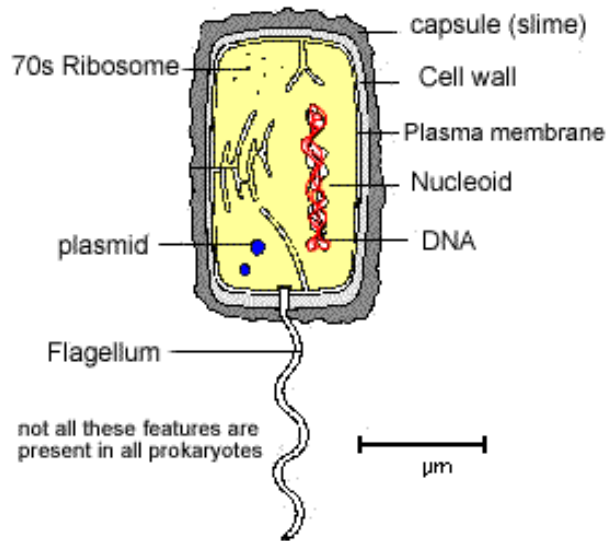
Archaea

Archaea

Eucarya

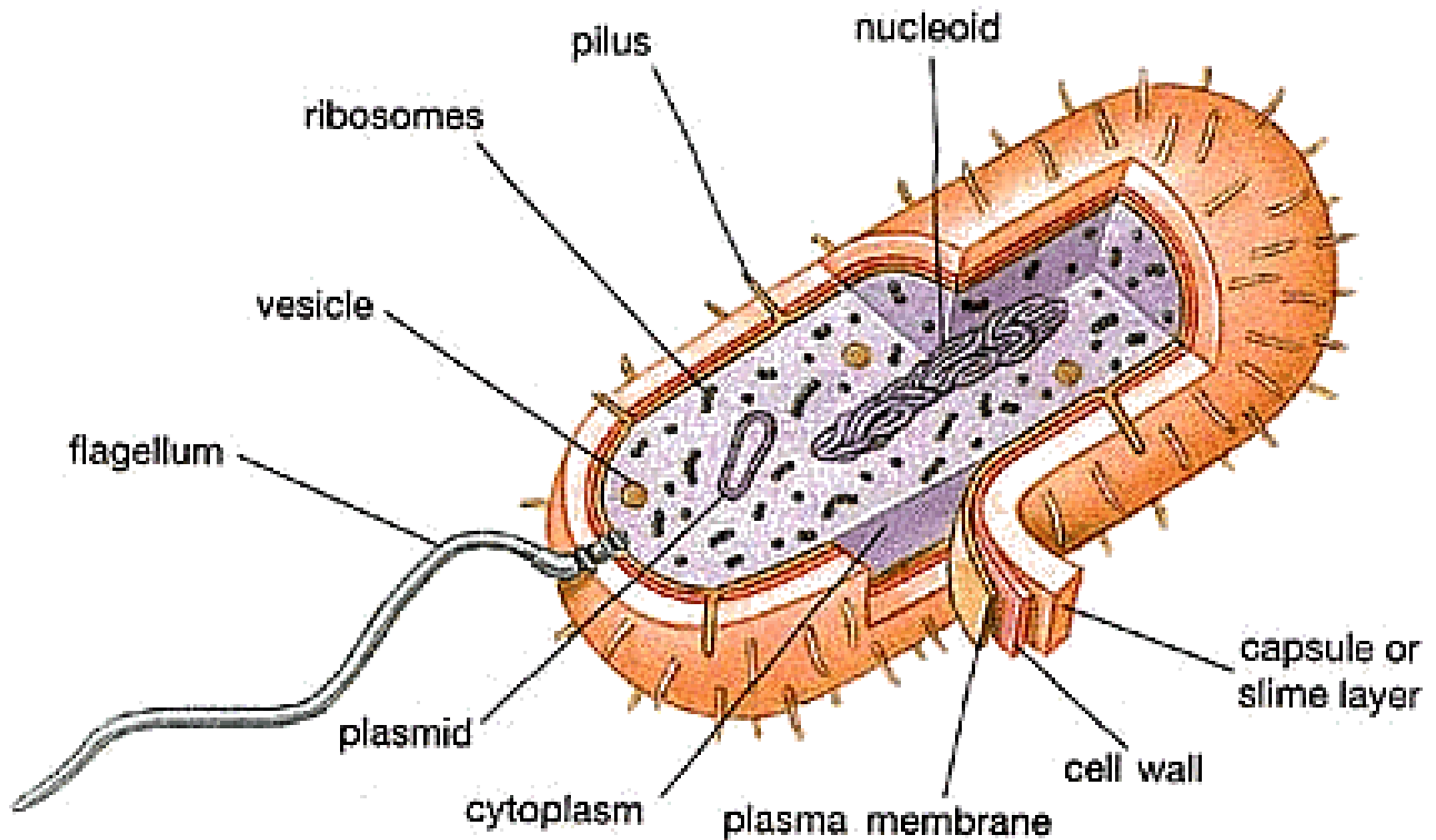
Prokaryotická vs. eukaryotická buňka

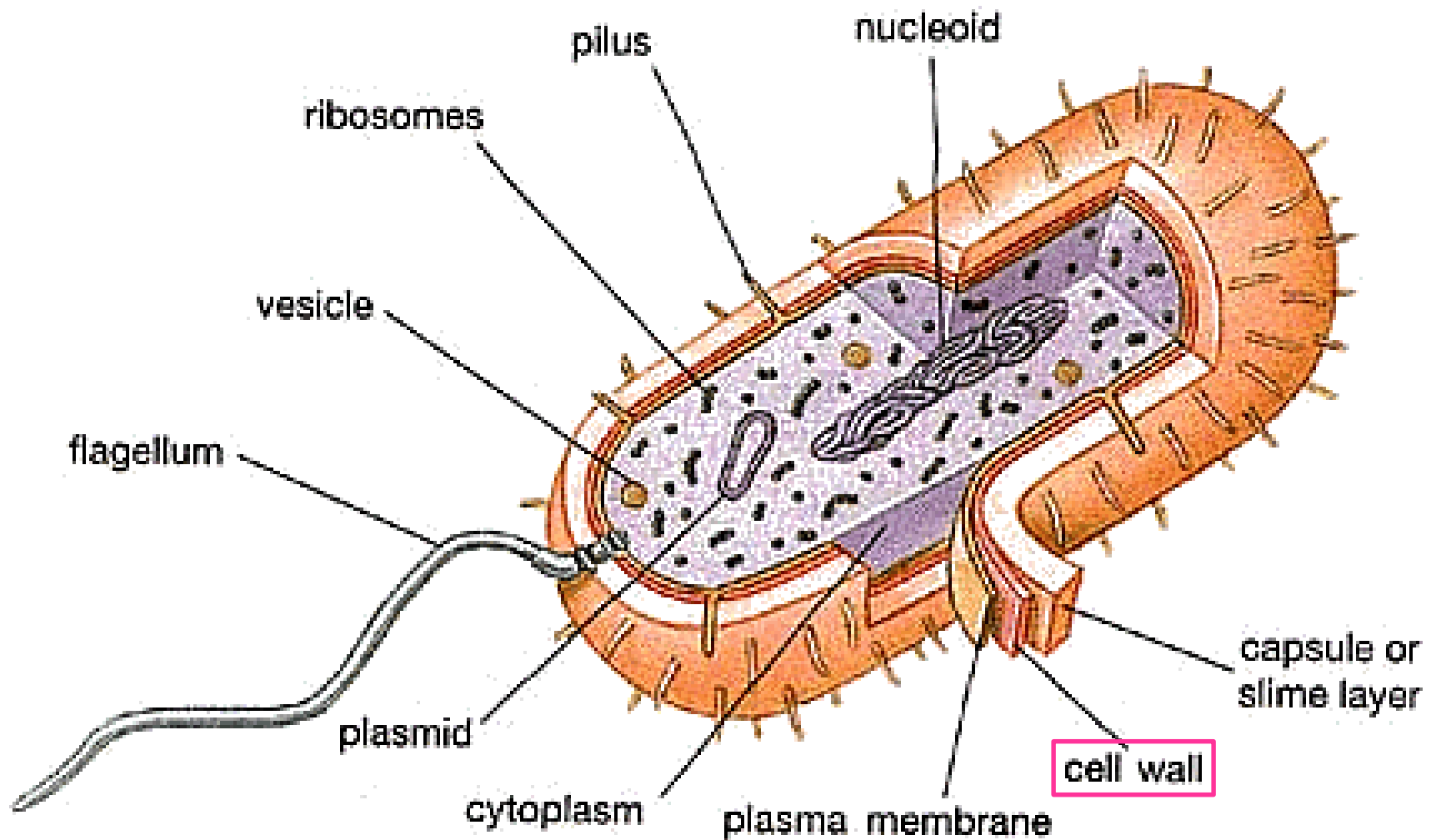
© E.M. Armstrong 2001

Vlastnost	Prokaryota (Bacteria, Archea)	Eukaryota
Velikost	< 2 um	2 - 100 um
Jaderná struktura	Chromosom - většinou jediná molekula DNA, většinou cirkulární (vyjma <i>Streptomyces</i> , <i>Borrelia</i>) Plasmidy	Jaderná membrána Nucleolus DNA lineární, několik chromosomů
Mitosa, meiosa	-	+
Membrány	Jediná cytoplasmatická mem., jednodušší, bez sterolů	Obsahují steroly Endoplasmatické retikulum, Golgiho komplex
Ribosomy	70S Malá podjednotka 30S (16S rRNA) Velká podjednotka 50S (5S a 23S rRNA)	80S (u mitochondrií a chloroplastů 70S)
Buněčné organely	-	+ (kompartmenty)
Respirační systém	Součást membrány	V mitochondriích
Buněčná stěna	Téměř u všech (vyjma <i>Mycoplasma</i>) Peptidoglykan (bakterie), pseudomurein (archea)	Není u zvířat a prvoků
Endospory	+	-
Pohyb bičíku	Rotující	Nerotuje
Cytoskelet	+	+

Stavba bakteriální buňky

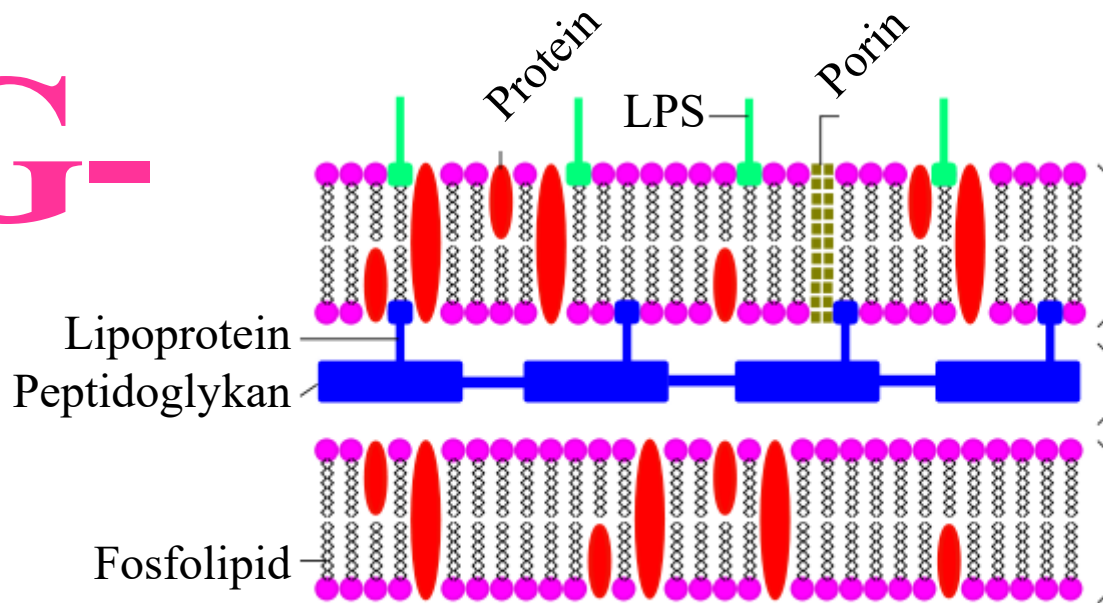

Stavba bakteriální buňky

B U N Ě Č N Á S T Ě N A

G-

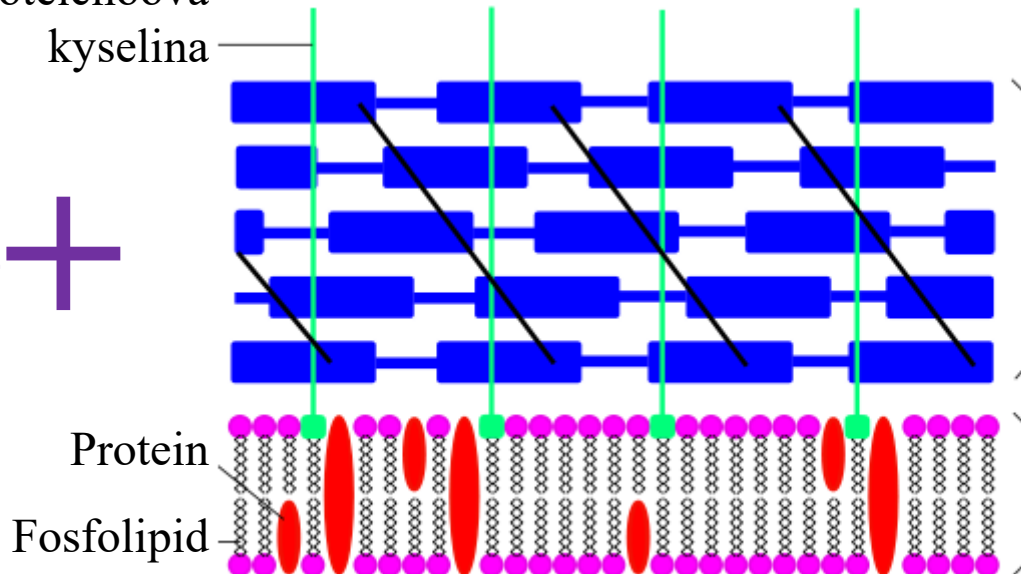
Vnější membrána

Periplasmatický prostor

Vnitřní membrána

Lipoteichoová
kyselina

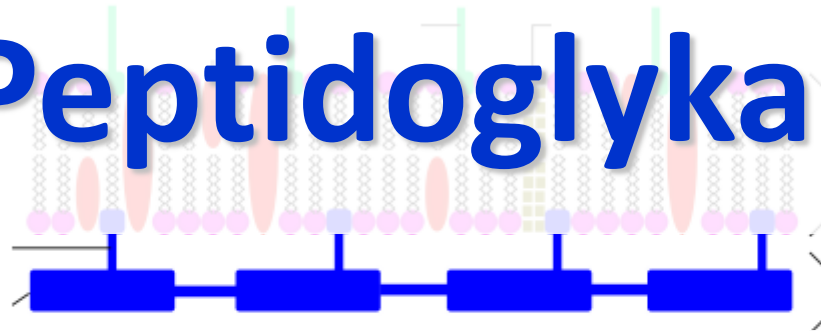
G+

Peptidoglykan

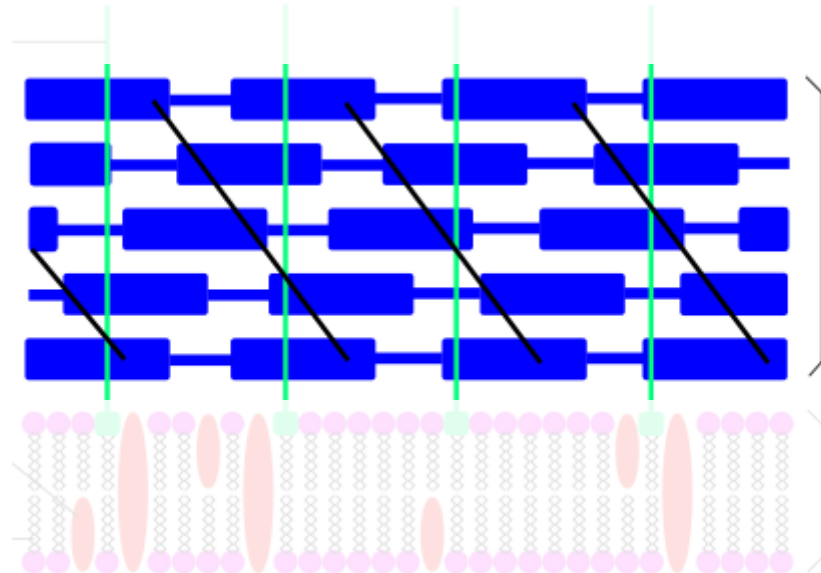
Cytoplasmatická
membrána

G- Peptidoglykan

- vysoce síťovaná makromolekula – glukanový řetězec z glukosaminu a muramové kyseliny
- rigidita

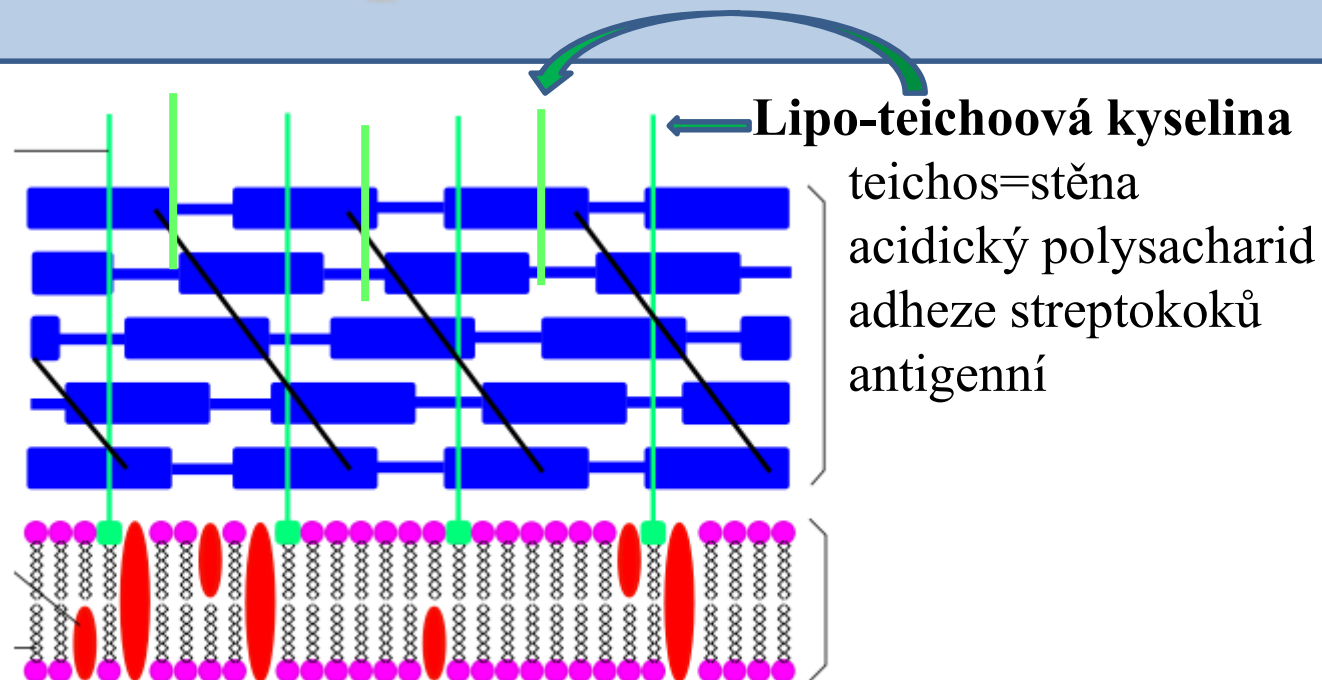
G+

Gram pozitivní

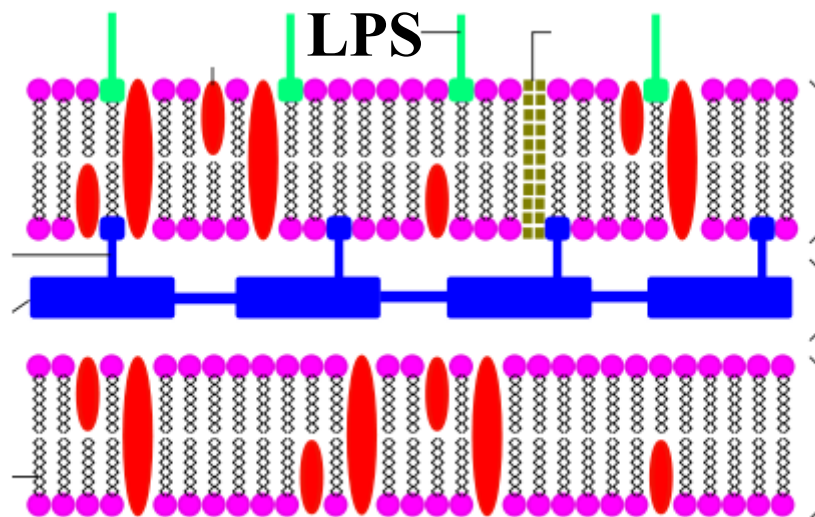
G+

G-

Lipoprotein

váže stěnu a vnější
membránu

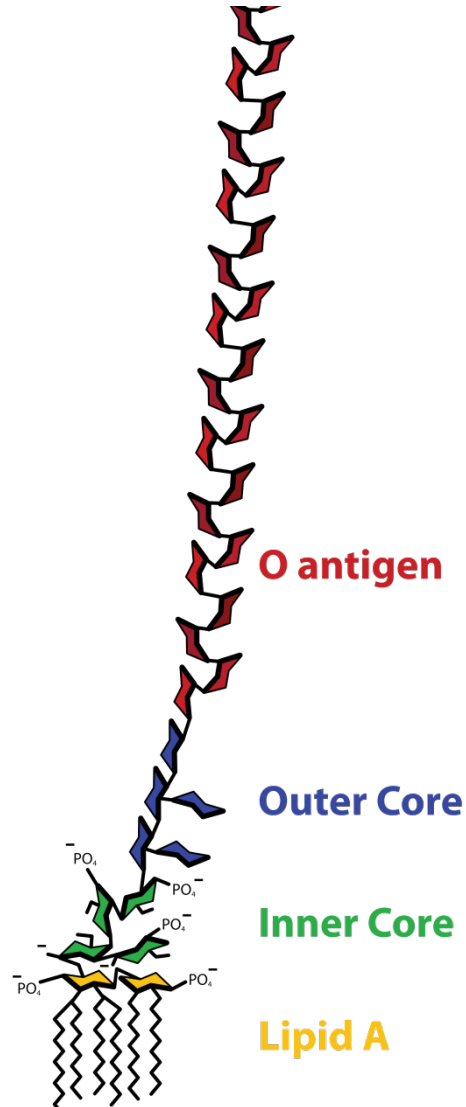
Vnější membrána
hlavní bariéra

Periplasmový prostor
degradativní enzymy

Vnitřní membrána

Gram negativní

G- LPS = Lipopolysacharid= endotoxin

O-antigen

vysoká variabilita → antigenní
a pyrogenní vlastnosti

Jádro Core

- Heptosy
- Ketodeoxyoktonová kys.

Lipid A

- fosf. glukosamin-disacharid
- β -hydroxy mastné kyseliny
- **toxická** = po lyzi buňky uvolněn
do oběhu → horečky, průjem, až
septický šok

Bakteriální toxiny

1. Lipopolysacharidy, LPS = endotoxin

- asociovány s vně membránou bun. stěny G-

2. Proteiny = exotoxiny

- uvolňovány do extracelulárního prostředí patogenů, kde napadají hostitelské buňky

G-

G+

Gramovo barvení

1. barvení krystalovou violetí

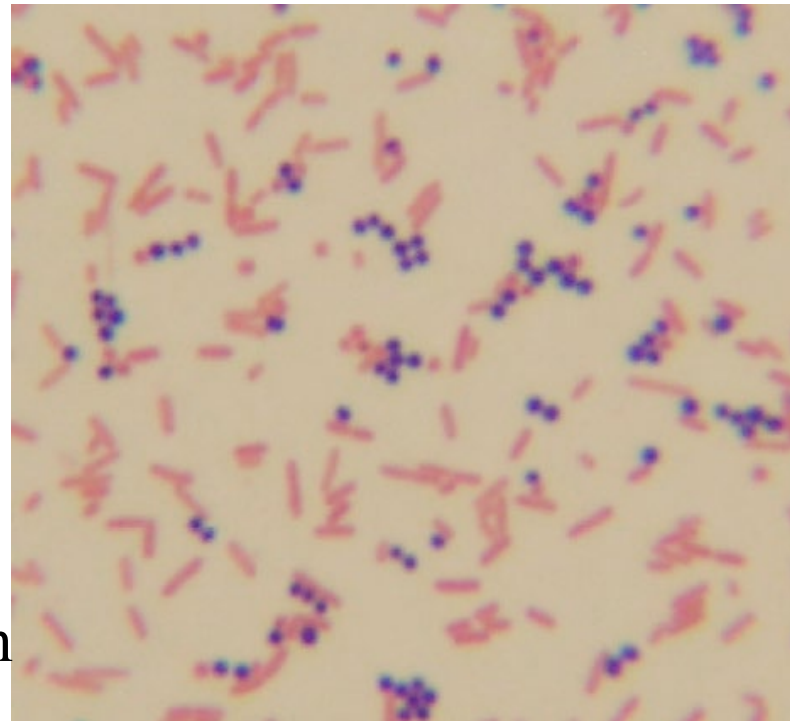
2. roztok jodu

3. odbarvení alkoholem

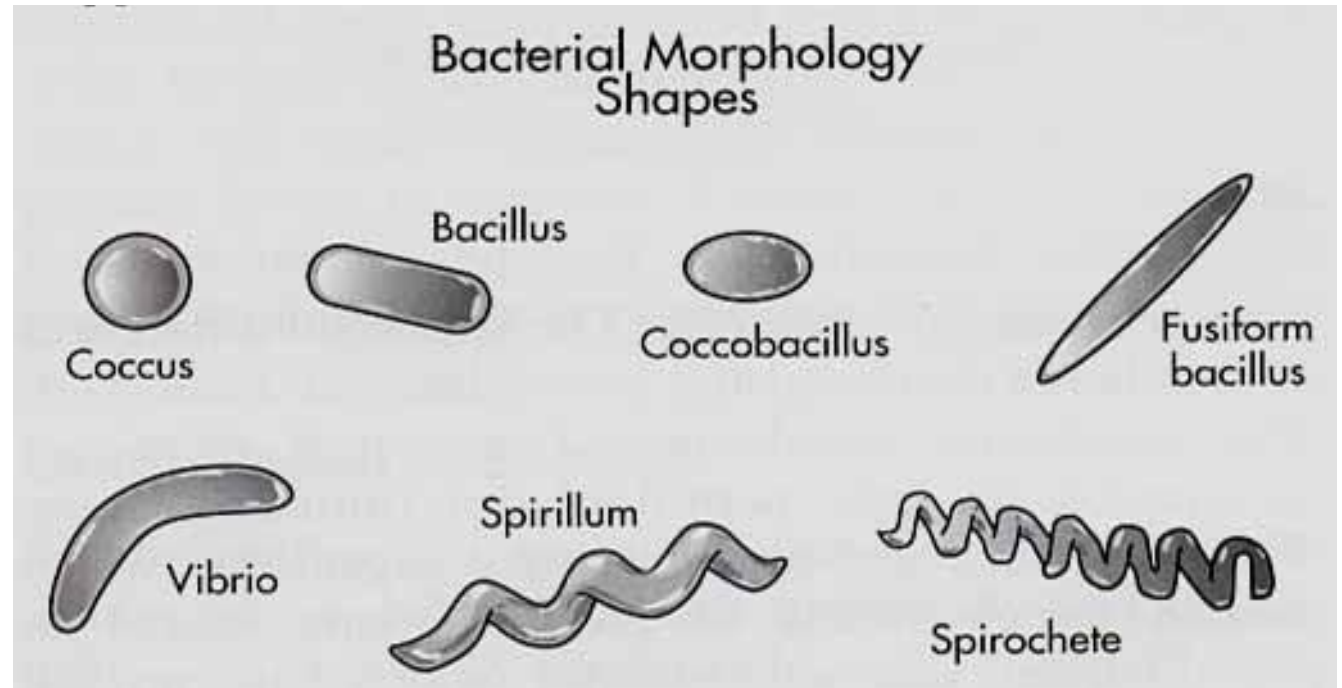

4. dobarvení safraninem

Morfologie bakterií

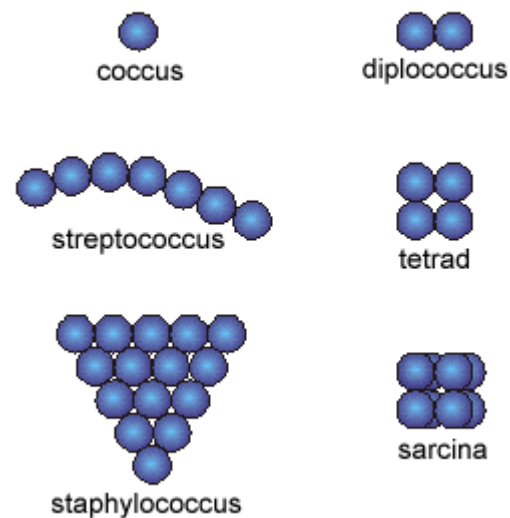
Cocci
Bacilli (tyčky)
Spirálovité
Pleomorfní

G+ klinicky významné skupiny:

koky:

Streptococcus
Enterococcus
Staphylococcus
Micrococcus

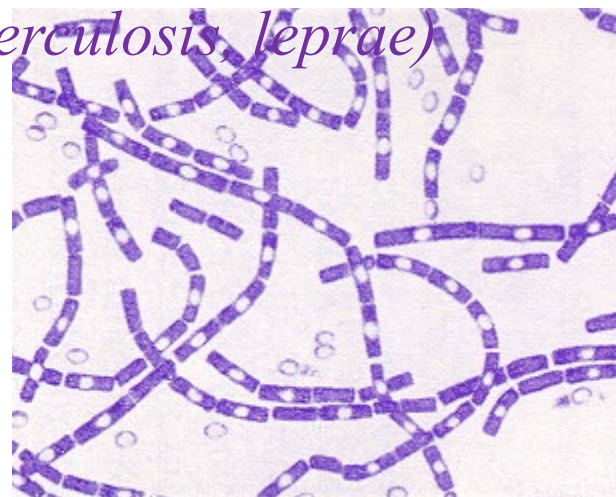
tyčky:

Corynebacterium
Listeria

Mycobacterium (tuberculosis, leprae)

formující spory:

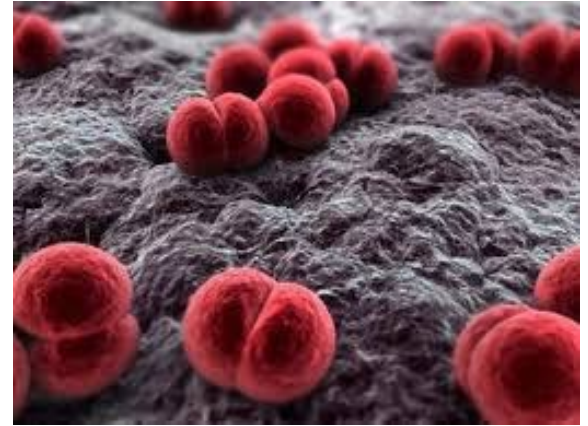
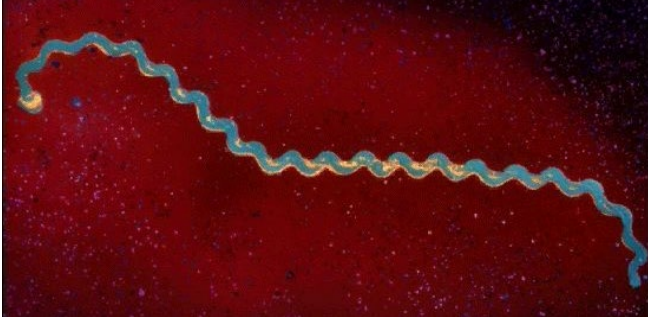
Bacillus
Clostridium

Bacillus anthracis

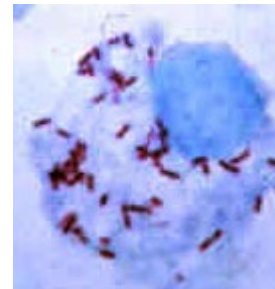
G- koky: Neisseria – diplokok (2 kissing coffee beans)

G- spirálovité: Spirochetes – např. *Treponema pallidum* (syphilis)

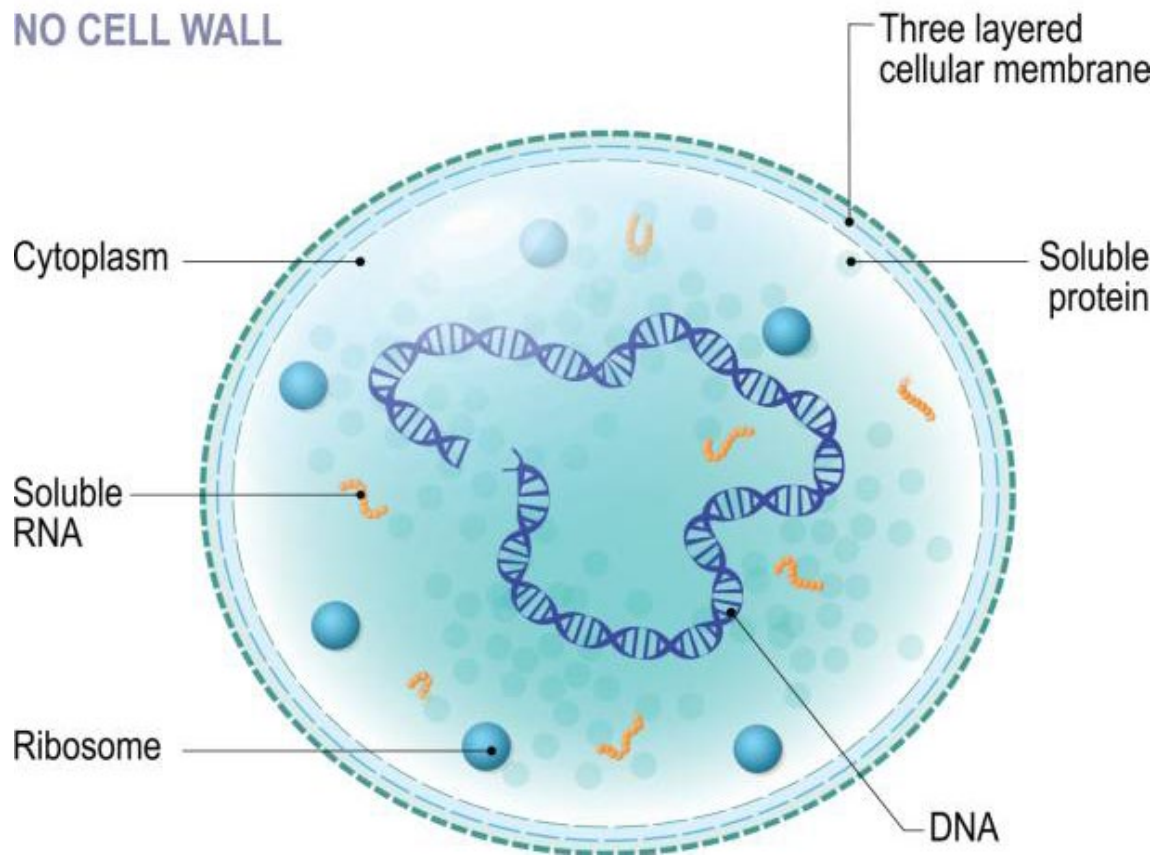
G- tyčinkovité – např. *Enterobacteria*, *Vibrio spp.*, *Pseudomonas spp.*

G- pleomorfní – *Rickettsiae*, *Chlamydia*

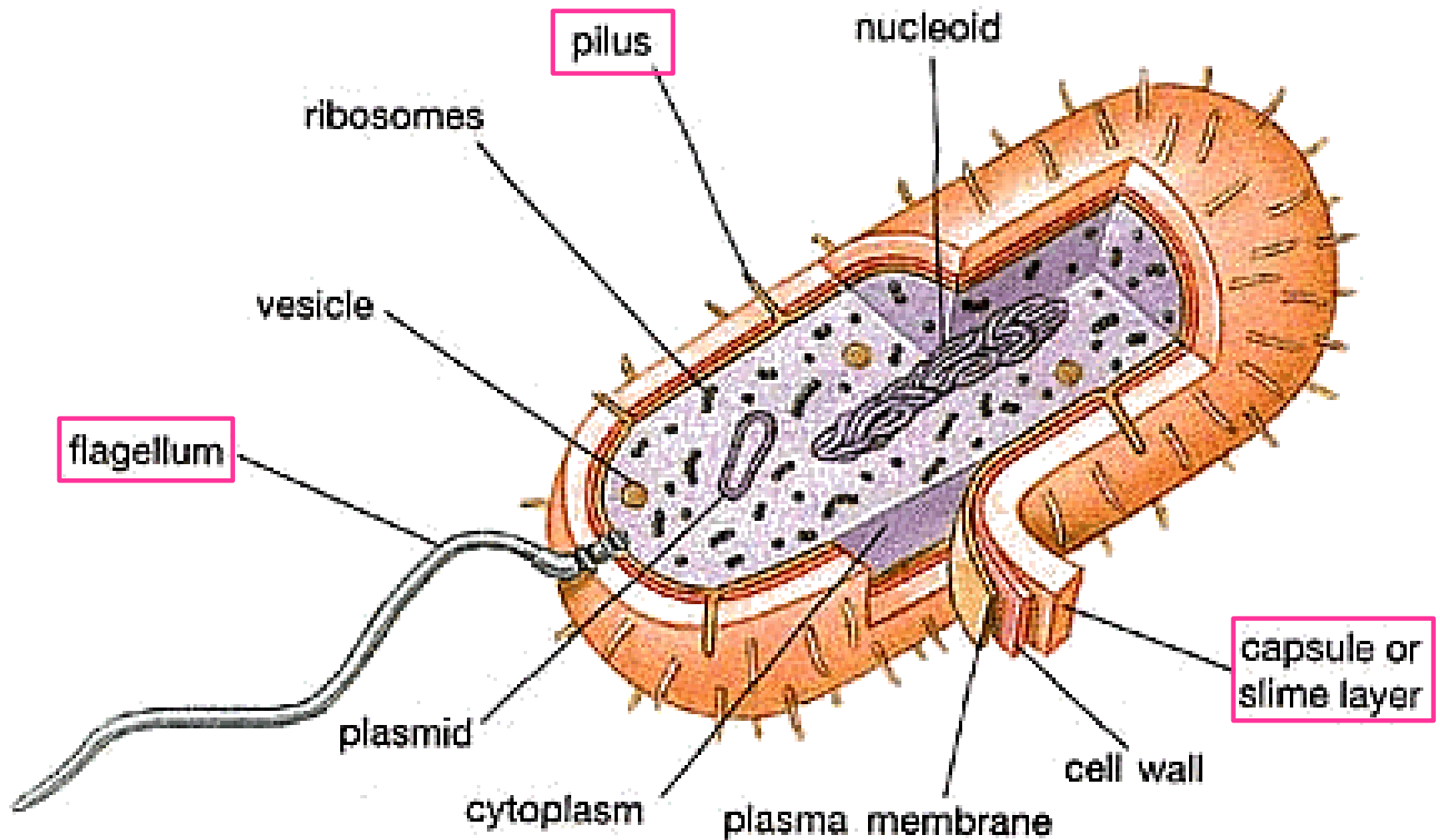

Mycoplasma - nemá klasickou buněčnou stěnu

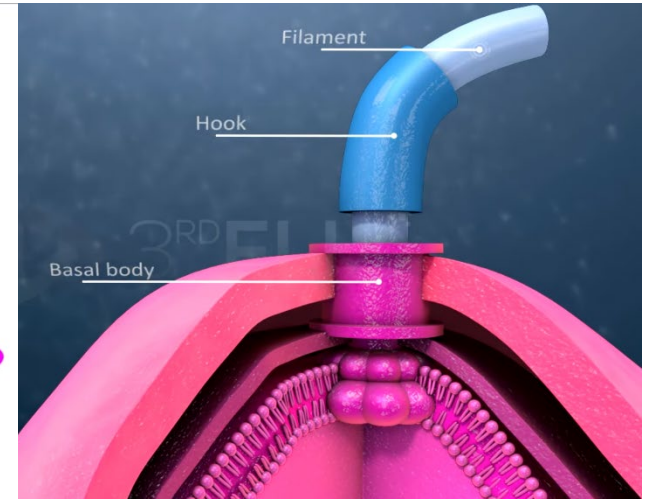
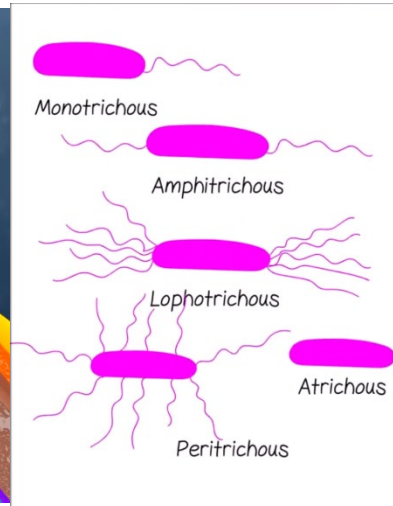
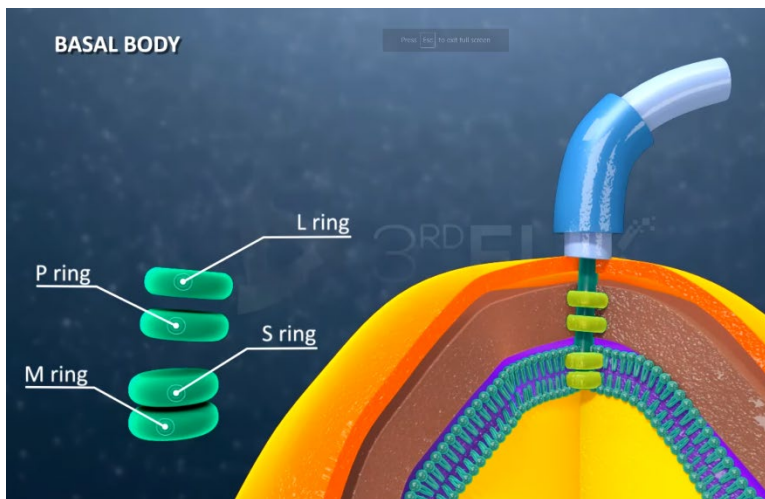

Nástroje virulence bakterií

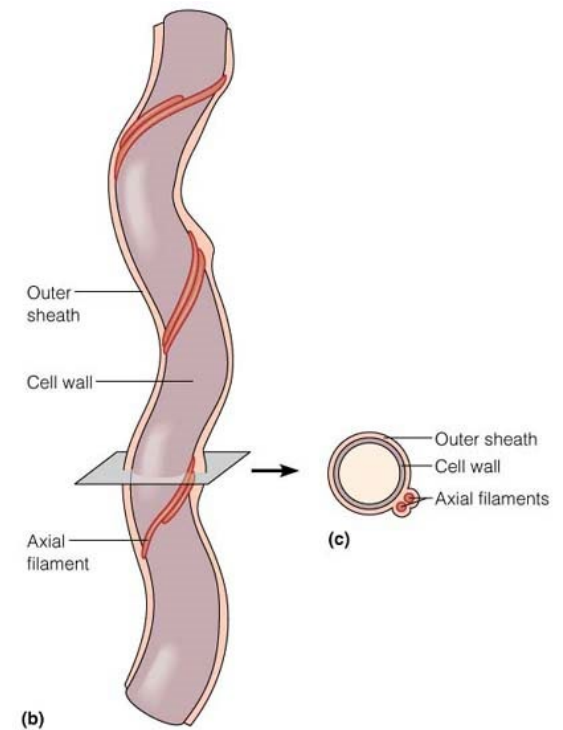
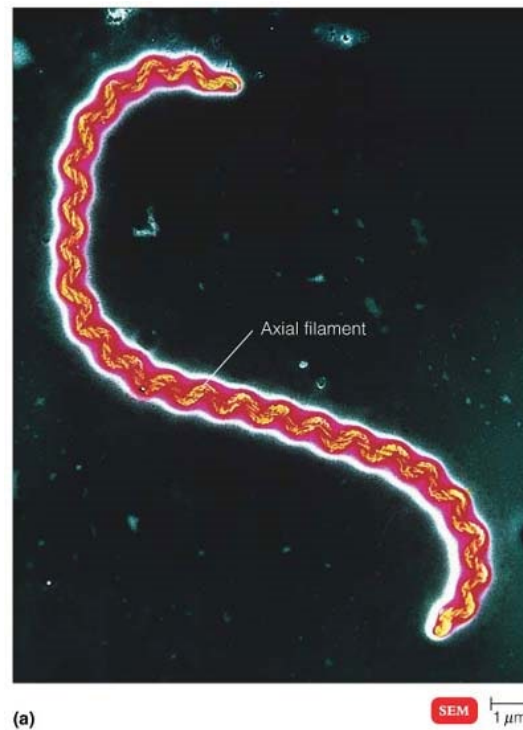
Bičík (Flagellum)

- proteinová filamenta z flagelinu
- zakotvení a pohyb pomocí tzv. basal body s vazbou na vně (G-) i vni (G-,G+) membránu
- rotuje jako lodní šroub

Axiální filamenta

- spirochety
- podélný pohyb kolem buňky
- jako šnek

Pili (fimbriae)

- vláskové struktury vně buňky
- rovné, krátké, křehké, nepohyblivé
- jako dikobraz
- bakterální konjugace = Sex pillus
- faktor adheze na hostitelský epitel (adheziny) – např.:

Neisseria gonorrhea s adhezí na cervikální buňky nebo na ústní epitel

Escherichia coli, *Campylobacter jejuni* – vazba na střevní epitel - průjemová onemocnění

Bordetella pertusis – řasinkový respirační epitel – dávivý kašel

Pouzdro a glykokalyx

Pouzdro (capsula)

- ochranný obal kolem vně buněčné stěny
- z cukerných nebo aminokyselinových (*Bacillus anthracis*) zbytků.
- není u všech a je postradatelné

Glykokalyx

- síťovina z polysacharidových vláken trčících z buňky
- „betonový bunkr“ - ochrana před antibiotiky a imunitou
- adherence na povrchy - zubní sklovina, protézy, katetry
- (*Staphylococcus epidermidis* → bakteriémie)

Biofilm

- extracelulární matrix tvořená DNA, proteiny a polysacharidy

Koadherence

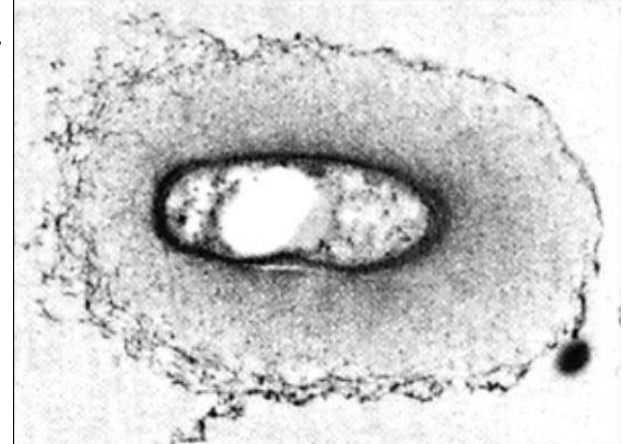
- sekundární kolonizace na již adherované bakterie
- bakteriální komunita = **plak**

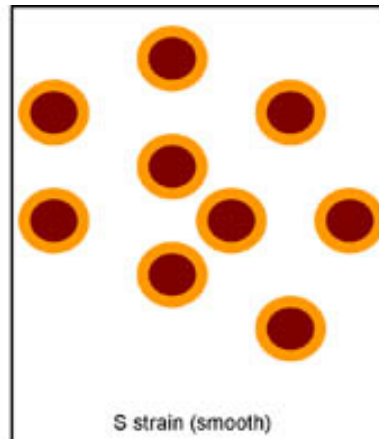
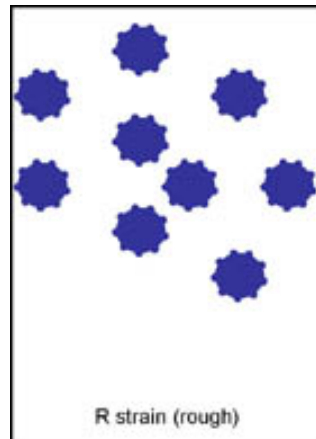
Pouzdro (capsula)

- ochranné pouzdro kolem jednotlivých bakterií,
  - z cukerných nebo aminokyselinových (*Bacillus anthracis*) zbytků.
- Makrofágy a neutrofily je pak **nemohou** fagocytovat.
- přispívá k virulenci
(protilátky proti pouzdru a ne proti samotné buňce)

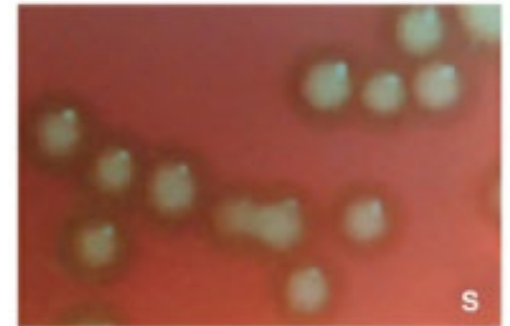

Streptococcus pneumoniae

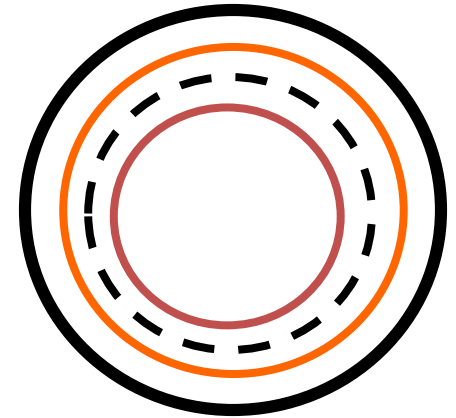
R rough
(bez pouzdra)
avirulentní forma

S smooth
(S pouzdrum)
virulentní forma

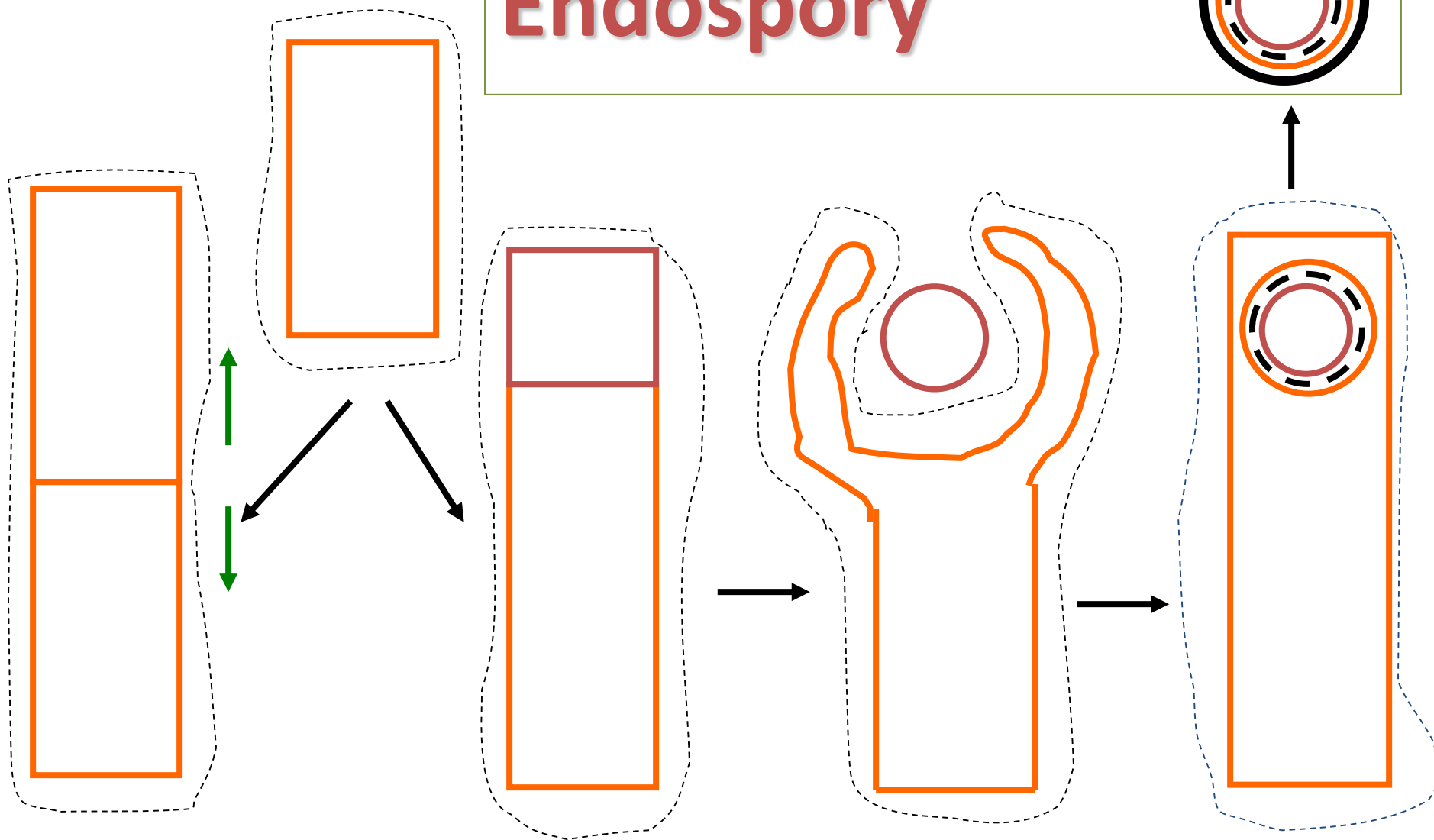
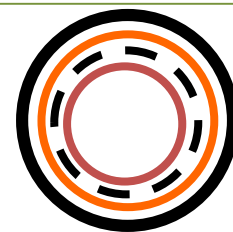
Endospory

- Dormantní buňka – klidové nemetabolizující stadium
- Přežití nepříznivých podmínek
- Odolají
  - vysoké teploty – var; UV, rad., vyschnutí
  - organická rozpouštědla, lysozym
- obsahují DNA, germinační enzymy stabilizovány calcium dipicolinátem
- kortex – dehydratovaný peptidoglykan
- *Bacillus* and *Clostridium*

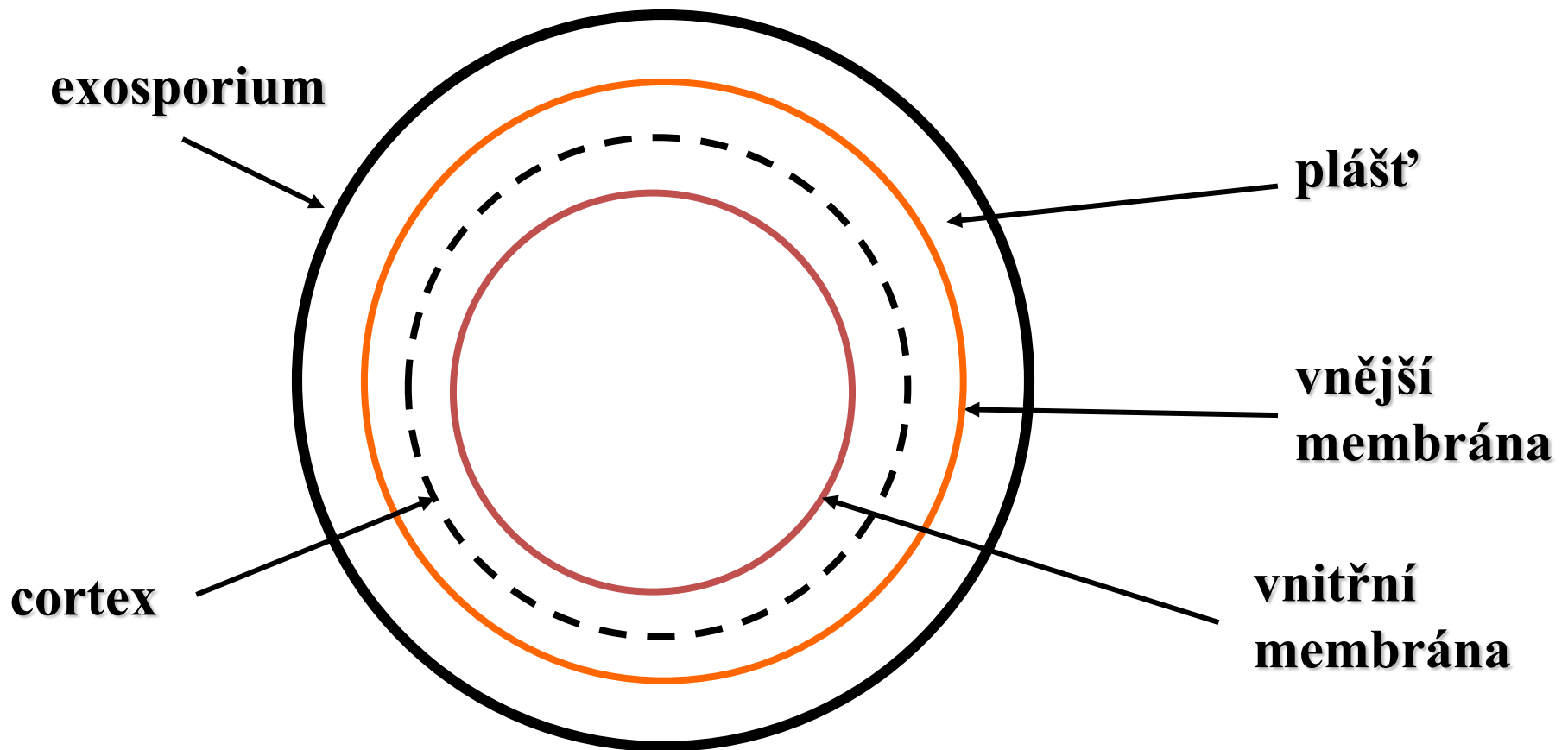
Endospory

Vegetatiní dělení

Sporulace

Endospory

Metabolismus

- souhrn chemických reakcí v organismu
- 1. Katabolismus
  - Rozklad komplexních molekul na jednodušší složky
  - Uvolňuje se energie
- 2. Anabolismus
  - Výstavba složitých organických molekul z jednodušších
  - Spotřeba energie

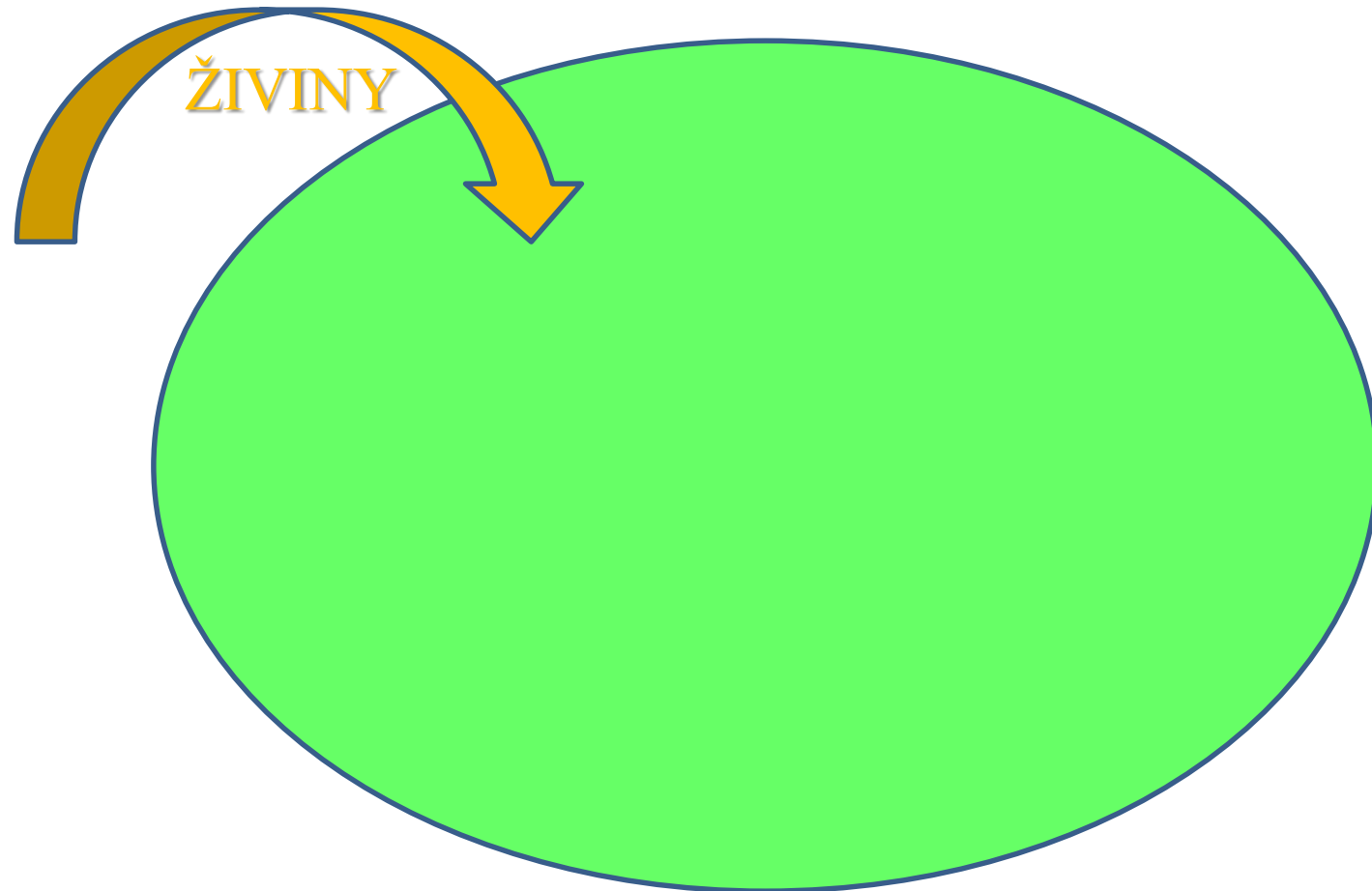
Produkce energie

- 1. Oxidace
  - Odevzdání vodíku nebo elektronů
- 2. Redukce
  - Přijetí vodíku nebo elektronů

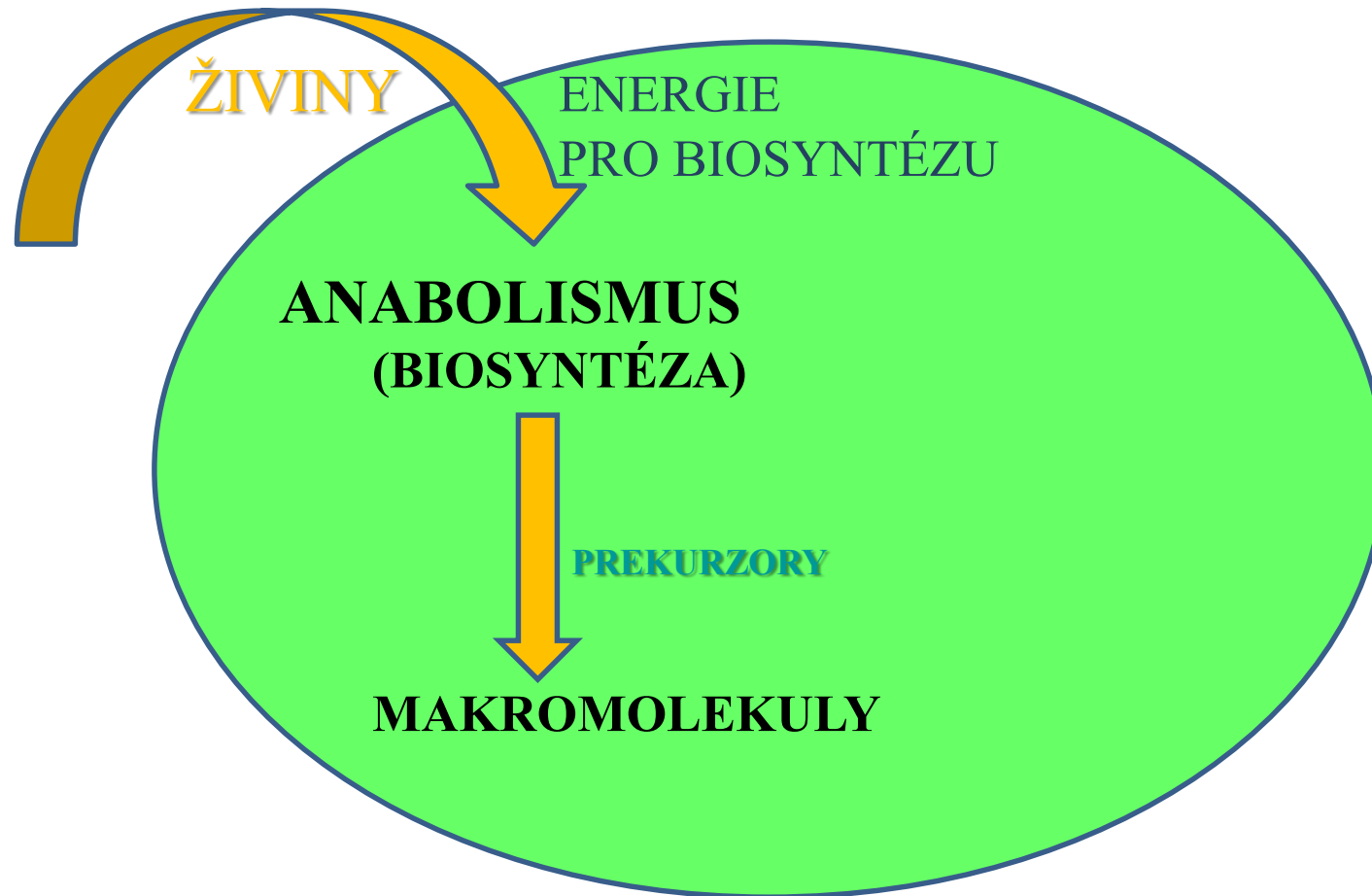
ŽIVINY

biogenní prvky:

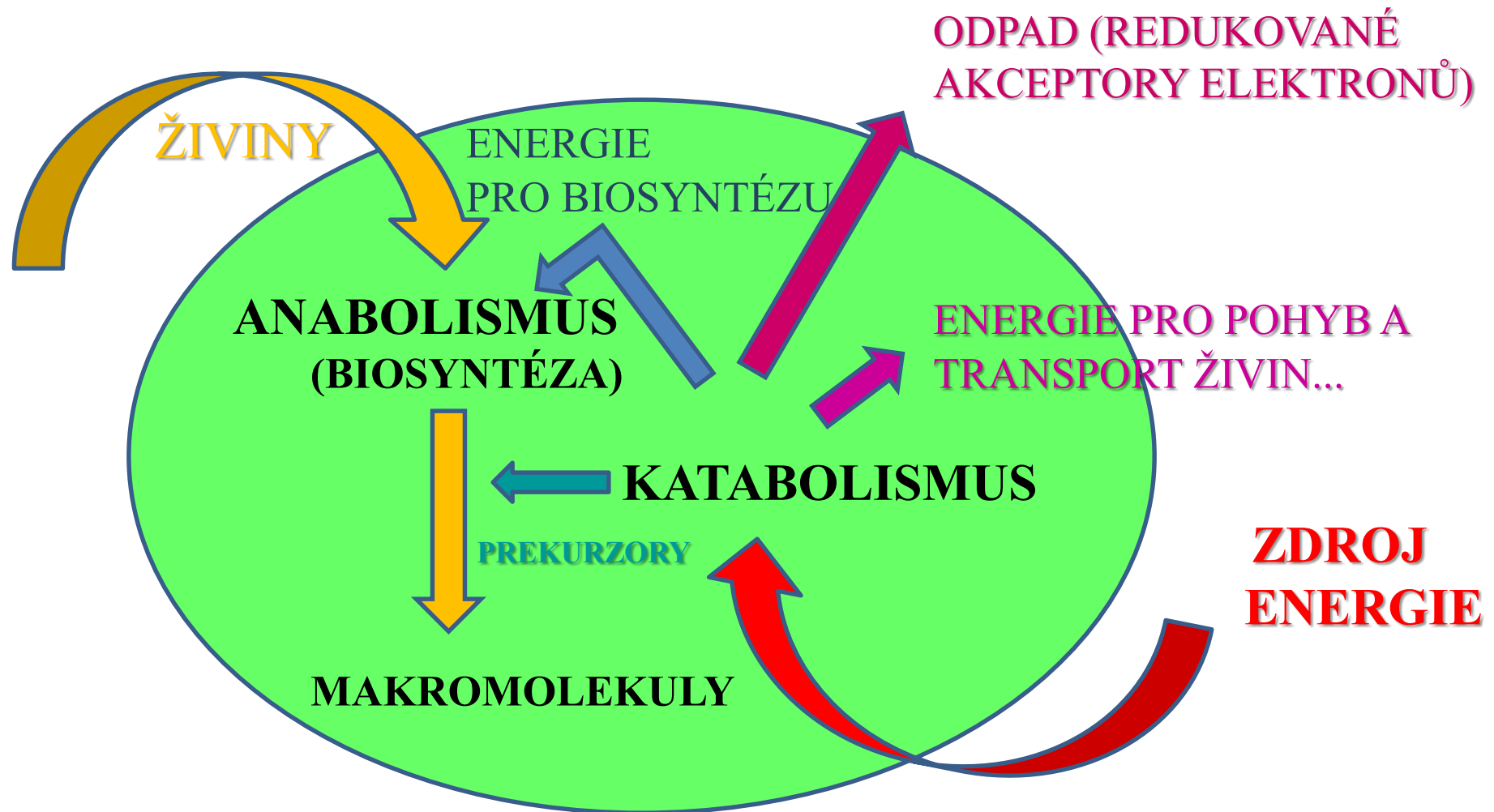
Uhlík, Dusík, Fosfor, Síra, Ionty kovů (železo)

Anabolismus

Anabolismus, Katabolismus

ZDROJ ENERGIE

SVĚTLO

- zdrojem uhlíku je CO₂
- zdrojem uhlíku je org. látka

- fototrofie

= FOTO**AUTO**TROFIE

= FOTO**HETERO**TROFIE

OXIDACE CHEMIKÁLIE

- chemotrofie

ORGANICKÉ

- CHEMOORGANOTROFIE

= zdroj uhlíku a energie

ANORGANICKÉ

- CHEMOLITOTROFIE

- zdroj uhlíku je CO₂

ZDROJ ENERGIE

SVĚTLO

- **fototrofie**

- zdrojem uhlíku je CO₂

= FOTOAUTOTROFIE

- zdrojem uhlíku je org. látka

= FOTOHETEROOTROFIE

OXIDACE CHEMIKÁLIE

- **chemotrofie**

ORGANICKÉ

- CHEMOORGANOTROFIE

= zdrojem uhlíku a energie

ANORGANICKÉ

- CHEMOLITOTROFIE

- zdrojem uhlíku je CO₂

CHEMOORGANO
TROFIE

CHEMOORGANOTROFIE

- Zdrojem energie je oxidace redukované organické látky, která je zároveň zdrojem uhlíku

Aerobní / Anaerobní respirace

4 sub-dráhy

1. Glykolyza

→ Substrátová fosforylace - ATP na substrátové úrovni

2. Oxidativní dekarboxylace pyruvátu

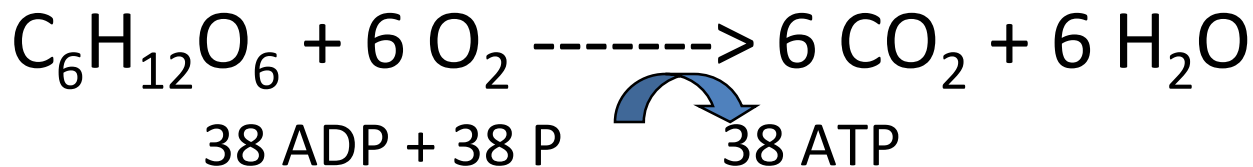
3. Krebsův cyklus

4. Elektron-transportní řetězec

→ Oxidativní fosforylace - ATP na membránové úrovni

Aerobní respirace

- **Elektrony** uvolněné oxidací přenášeny elektron-transportním systémem, na jehož konci je **kyslík** jakožto **finální akceptor elektronů**

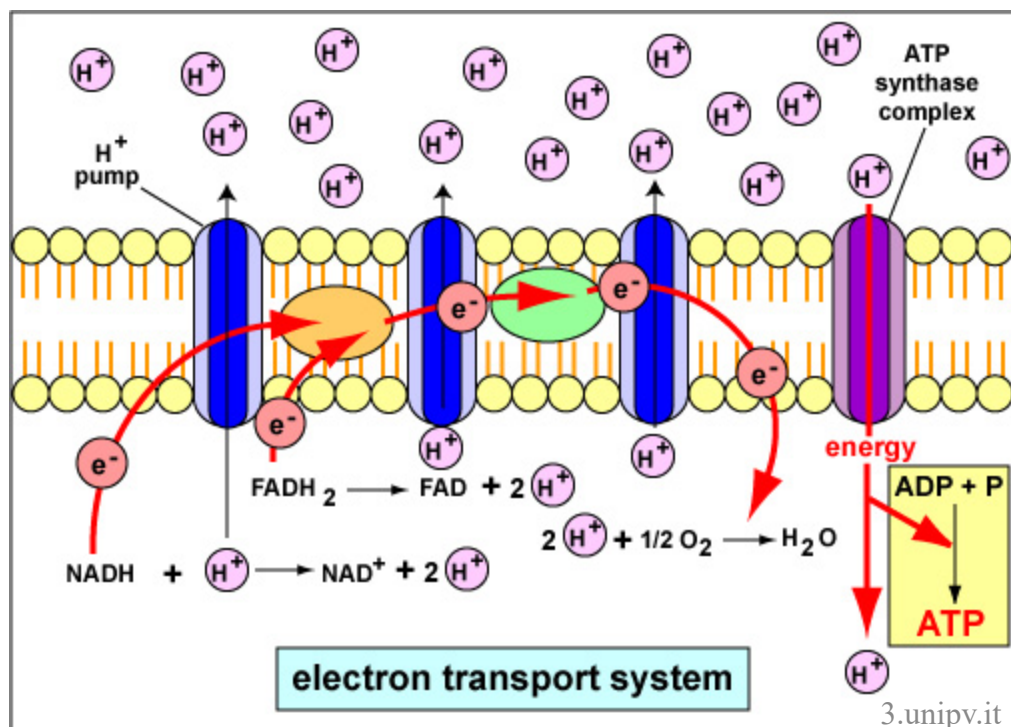
Aerobní respirace

4. Elektron-transportní systém (oxidativní fosforylace)

Kyslík finálním akceptorem elektronů

---> **voda (oxidativní)**

---> **ATP (fosforylace)**

Anaerobní respirace

4. Elektron-transportní systém

Elektrony uvolněné oxidací jsou přenášeny na jiný finální akceptor než ~~ky~~lík

Anaerobní respirace

4. Elektron-transportní systém

Elektrony uvolněné oxidací jsou přenášeny na jiný finální akceptor než kyslík

Nitrát (NO_3^-)	---->	Nitrit (NO_2^-)	<i>Paracoccus denitrificans, Escherichia coli</i>
Sulfát (SO_4^{2-})	---->	Sulfan (H_2S)	<i>Desulfovibrio, Desulfomaculum</i>
CO_2	---->	Methan (CH_4)	<i>Archaeobacteria</i>
Fumarát	---->	Sukcinát	<i>Enterobacteria</i>

Fermentace (kvašení)

- Též anaerobní proces, který však nemá elektron-transportní systém
  - Nekompletní oxidace molekuly uhlovodíku, která je zároveň donorem a finálním akceptorem elektronu
1. **Glykolysa (---> 2 molekuly pyruvátu)**
  2. **Další kroky kvašení**

Fermentace (kvašení)

Produkty v závislosti na:

1. Typ organismu
2. Prvotní substrát
3. Přítomné aktivní enzymy (máme-li všechny potřebné, není třeba organismus, Eduard Buchner)

1. Kvašení mléčné

- 2 ATP
- Produkt - kyselina mléčná
- Zkažení potravin
- Potravinová produkce
  - Jogurt, tvarohy, sýry
  - Nakládané okurky
  - Kysané zelí
- 2 rody bakterií:
  - *Streptococcus*
  - *Lactobacillus*

2. Kvašení alkoholové

- 2 ATP
- Produkty
  - alkohol
  - CO₂
- Alkoholické nápoje
- Kynutí těsta

- *Saccharomyces cerevisiae* (eukaryotní kvasinka)
- *Zymomonas* (bakterie)
- ***Klebsiella pneumoniae*** - fatty liver disease (Nan-Nan Li et al. (2021) High alcohol-producing *Klebsiella pneumoniae* causes fatty liver disease through 2,3-butanediol fermentation pathway *in vivo*, Gut Microbes, 13:1, DOI: [10.1080/19490976.2021.1979883](https://doi.org/10.1080/19490976.2021.1979883))

3. Máselné kvašení

- Produkt
  - kyselina máselná
  - CO₂
  - H₂
- *Clostridium butyricum*, *Granulobacter butyricum* (butylalkohol)
- Máčení lnu, výroba pšeničného škrobu, zrání některých sýrů

4. Octové kvašení

Aerobní kvašení alkoholu

--> kyselina octová

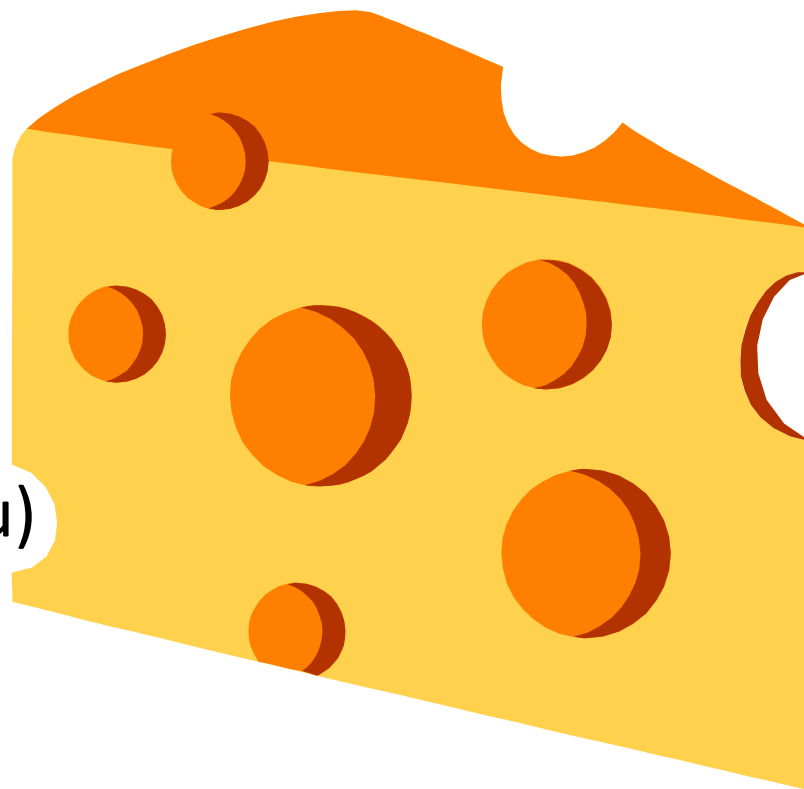
Produkt - ocet

Rod *Acetobacter*

5. Propionové kvašení

- 2 ATP
- Produkty:
  - Kyselina propionová
  - CO_2
- Plynné dutiny v sýrech
(díry v ementálu)
- *Propionibacterium*

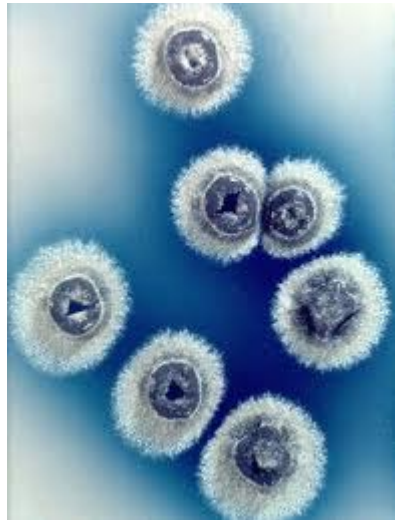
Sekundární metabolismus

- produkce nízkomolekulárních látek
- antibiotika, faktory pro quorum sensing, mikrobiální hormony, pigmenty, toxiny, feromony, imunomodulátory, ligandy receptorů

význam: antibiotika, antivirotika, antiparasitika, imunosupresanty, protinádorové a farmakologické látky, růstové faktory rostlin a živočichů, antihelmintika, pesticidy, herbicidy, ...

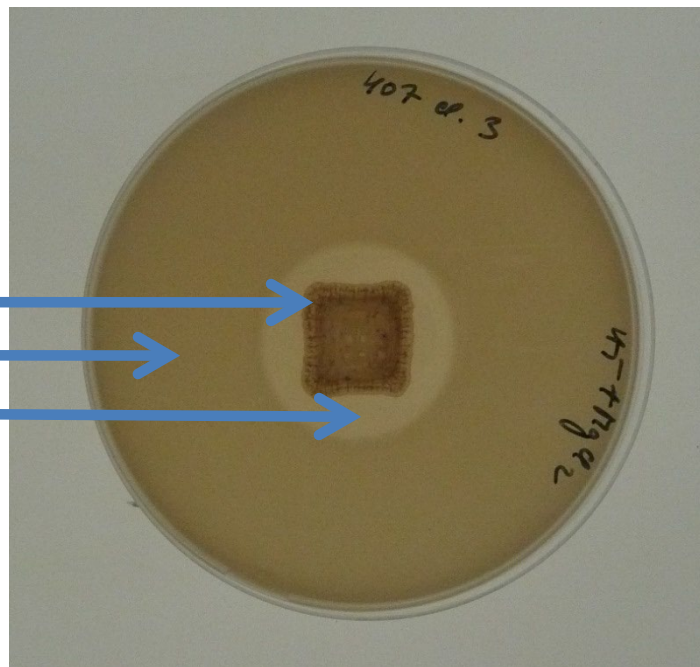
Produkce sekundárních metabolitů

Streptomyces (testovaný kmen)

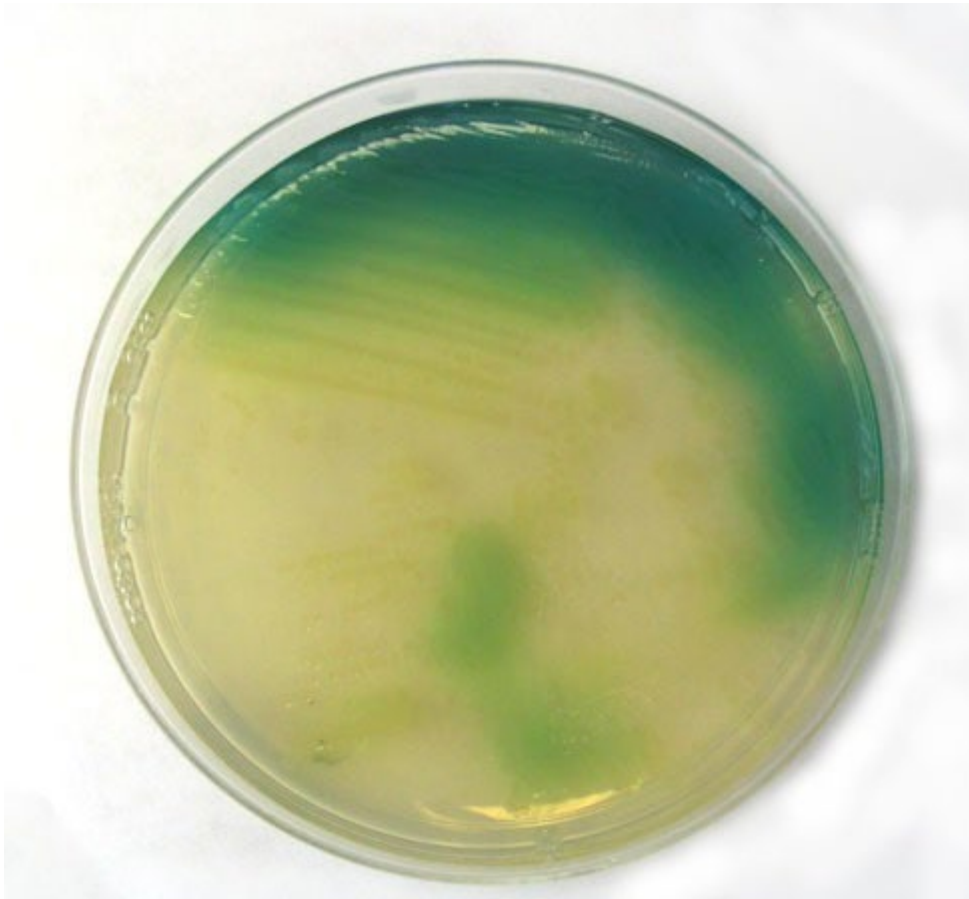
E. coli (indikátorový kmen)

zóna bez růstu

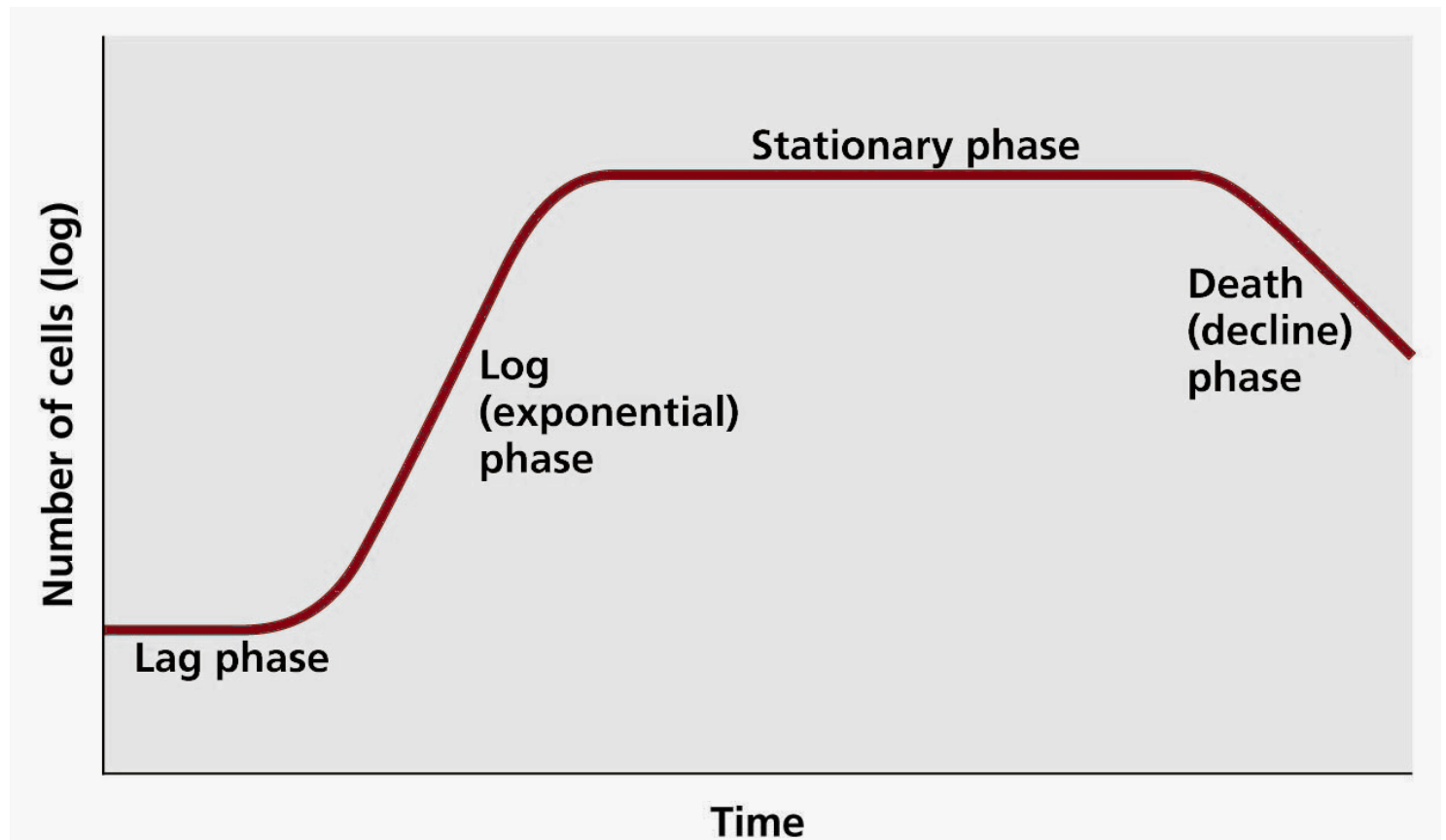
Produkce sekundárních metabolitů

Pseudomonas aeruginosa – pyocyanin, pyoverdinin

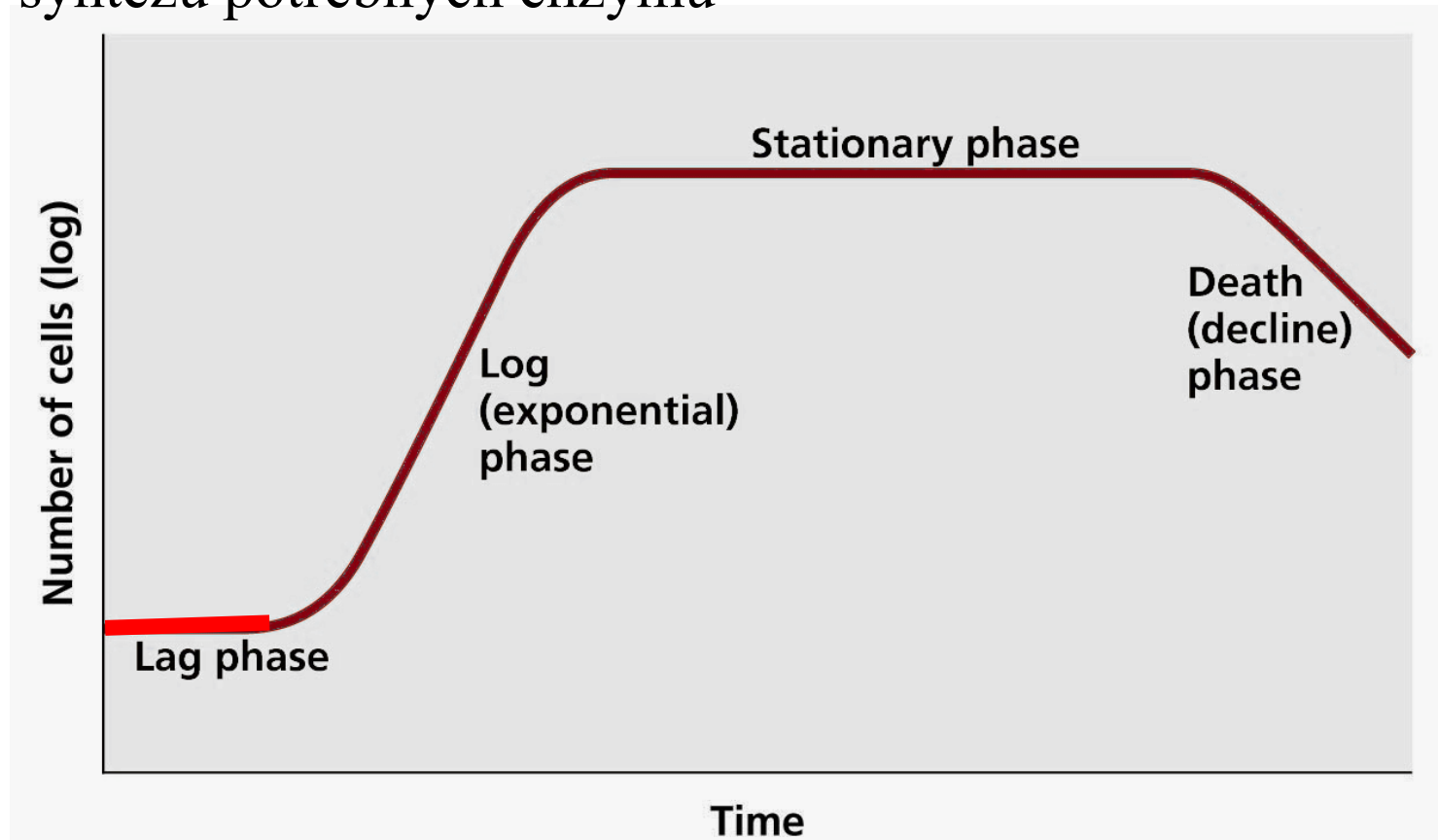
Růst a množení populace bakterií

Růstová křivka

Lag fáze

Příprava na růst a množení v novém prostředí
Čas pro syntézu potřebných enzymů

Exponenciální fáze

Dělení buněk – $1 \rightarrow 2 \rightarrow 4 \rightarrow 8 \dots \rightarrow X$ $\Rightarrow$

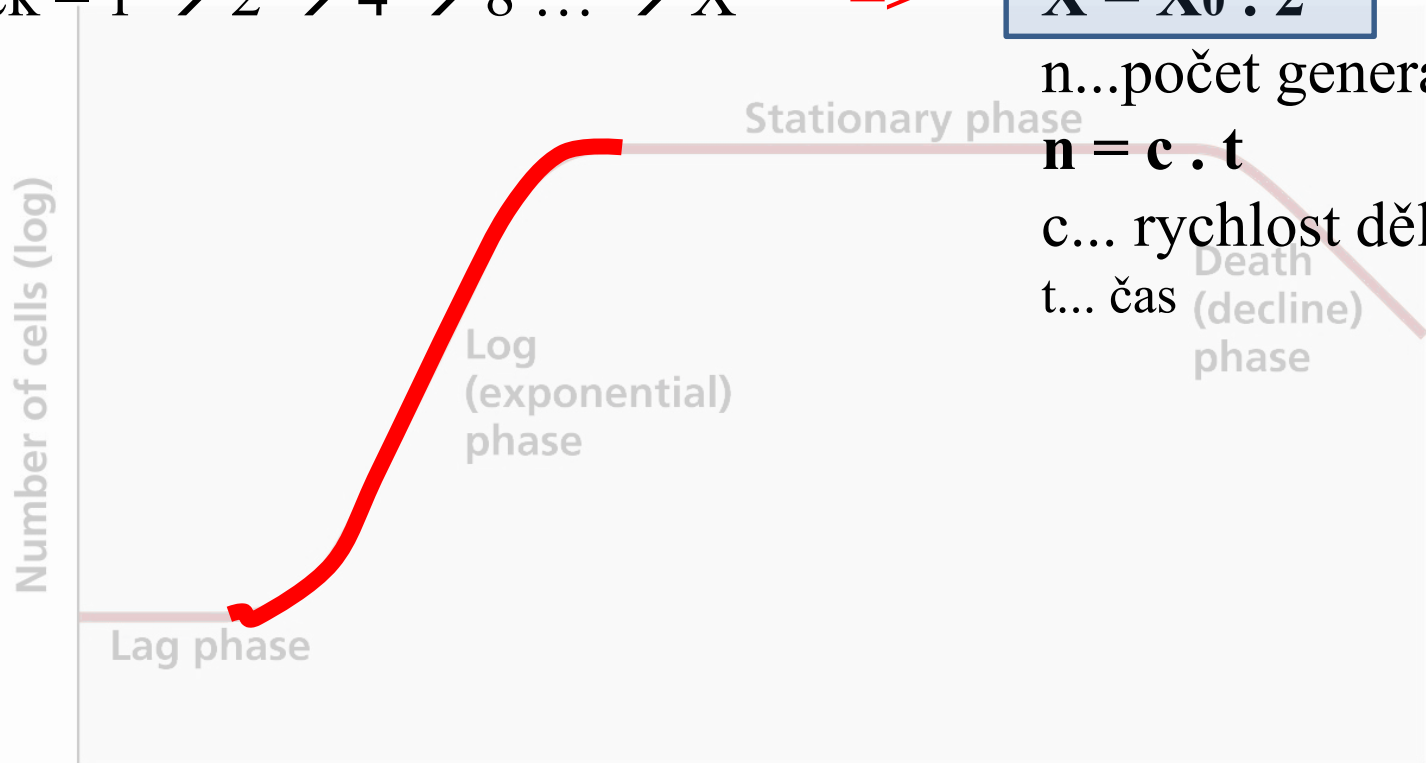
$$X = X_0 \cdot 2^n$$

n...počet generací

$$n = c \cdot t$$

c... rychlost dělení

t... čas
(decline)
phase

Růstová rychlost - změna biomasy / čas

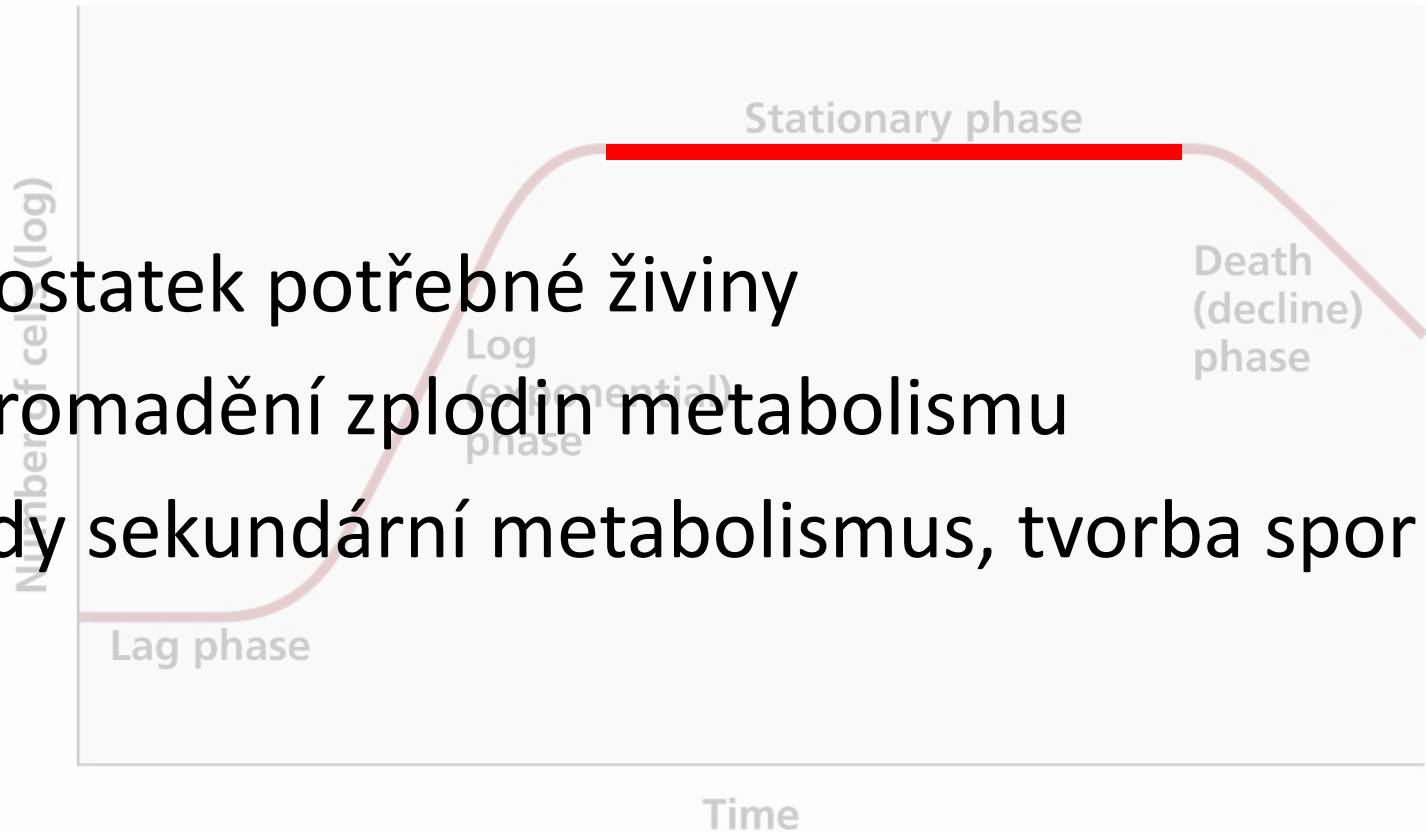
Time

Generační doba – časový interval vzniku dvou buněk z jedné

Doba zdvojení – doba zdvojnásobení populace (průměr generační doby).

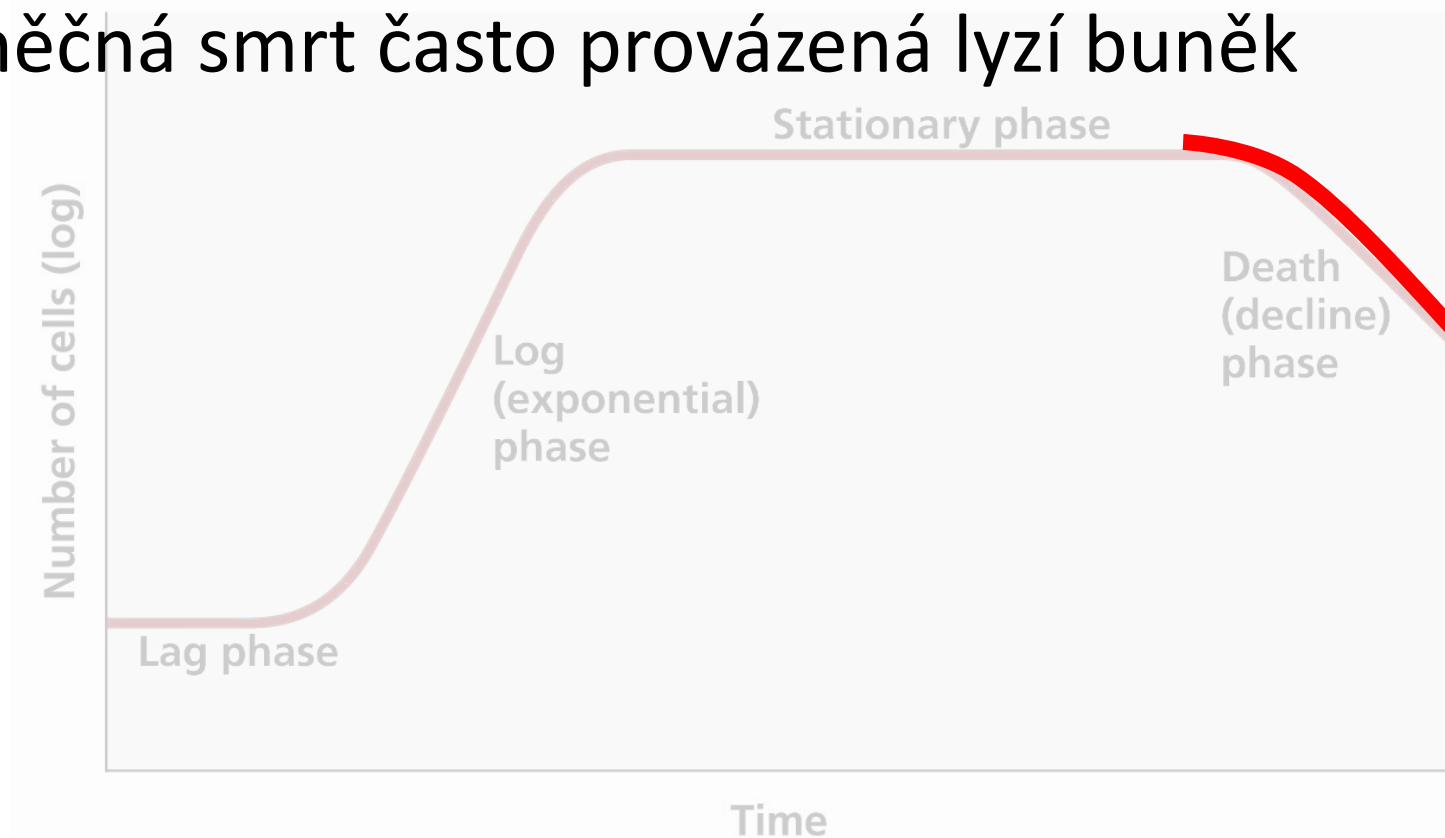
Stacionární fáze

- Nedostatek potřebné živiny
- Nahromadění zplodin metabolismu
- Někdy sekundární metabolismus, tvorba spor

Fáze odumírání

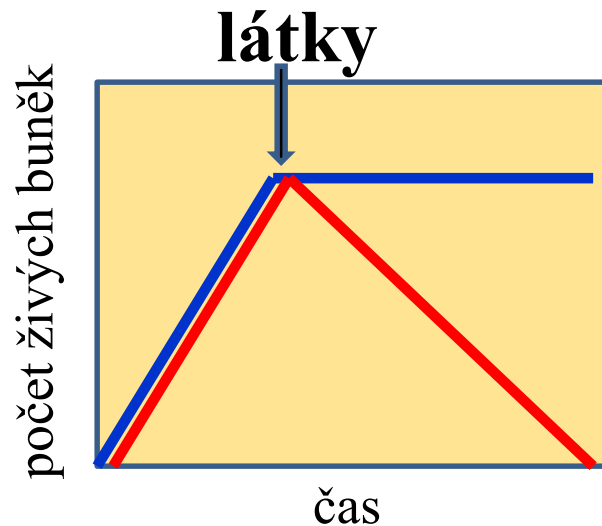
- Buněčná smrt často provázená lyzí buněk

Faktory prostředí ovlivňující růst

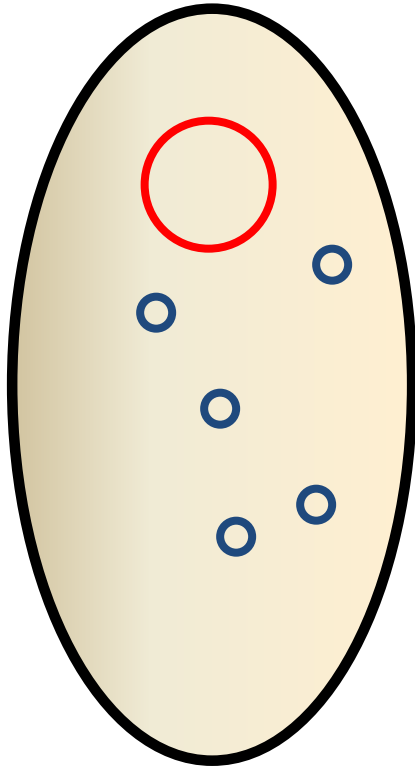
- **TEPLOTA:** psychofilní x termofilní
- **pH:** acidofilní x alkalofilní
- **Osmóza:** halofilní (mořská voda)
osmofilní (cukry)
xerofilní (sucho)

baktericidní a bakteriostatické

Bakteriální genom

chromosom

extrachromosomální genom

profág

plasmidy

Bakteriální genom

Chromosom nukleoid

dsDNA (1-8Mbp)
esenciální geny
většinou kruhovitý
většinou haploidní (1 kopie v buňce)

dsDNA helix – uzavřený kruh

supercoil

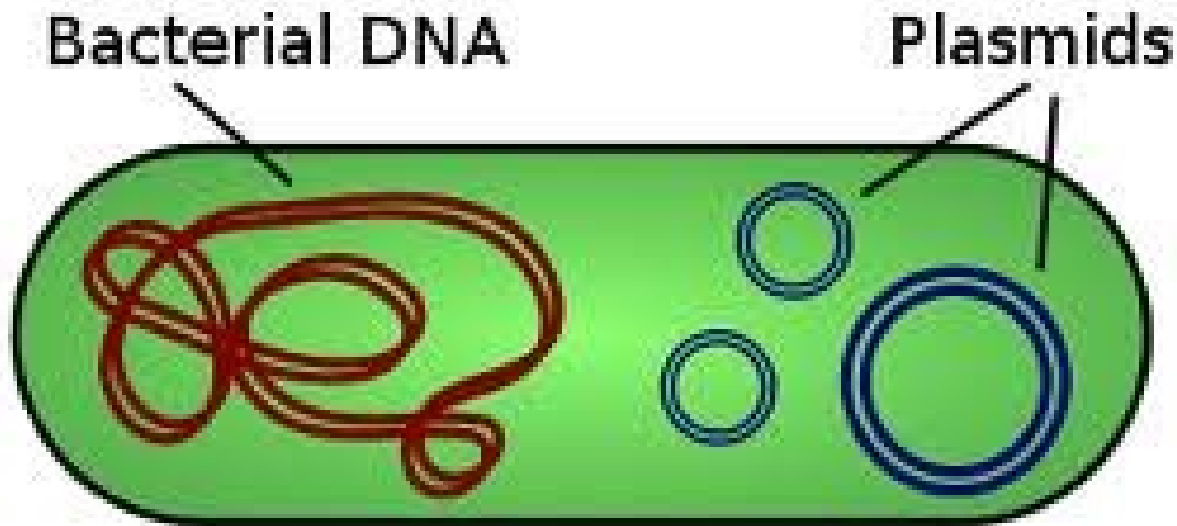
E.coli 1mmDNA v 10um buňce ← kondenzace (supercoiling)

Bakteriální genom –

extrachromosomální:

Plasmidy

- cirkulární dsDNA
- více v jedné buňce, mimo buňku nepřežijí
- schopné nezávislé replikace

Bakteriální genom –

extrachromosomální:

Plasmidy

- kodují (5-100 genů)
  - vlastní replikaci
  - distribuci do dceřinných buněk **F** fertility factor → konjugační sex pilus
  - antibiotická rezistence **R**
  - baktericidní prot.-bacteriocin **Col** colicin
  - faktory virulence **Ent** produkce enterotoxinu
Hly produkce hemolysinu
CFA-I, CFA-II adhesiny

kryptické – nemění fenotyp hostitele

Přenos genetické informace

vertikální (na potomstvo)

X

horizontální (intercelulární)
nemendelistické dědění znaků

- konjugace
- transdukce
- transformace

Přenos genetické informace

konjugace

autonomně přenosné plasmidy

recipient = **transkonjugant**

transdukce

prostřednictvím bakteriofágů přenesen fragment chromosomu donora

recipient = **transduktant**

transformace

přenos čisté DNA z prostředí do buňky a vnesení do genomu

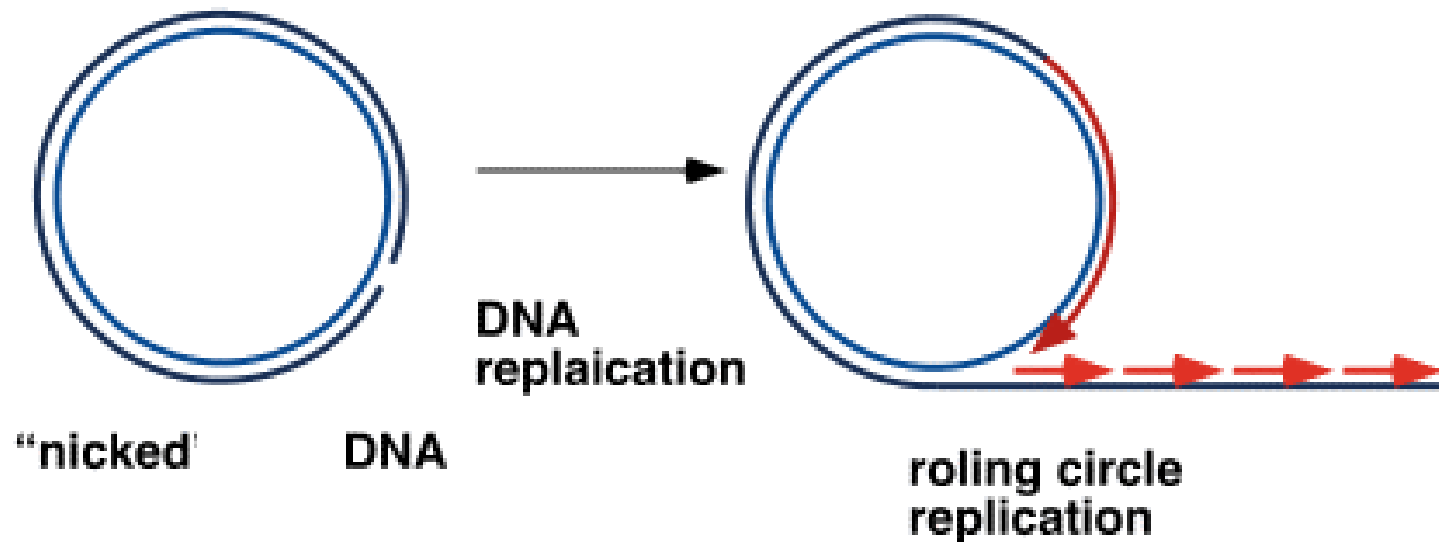
recipient = **transformant**

Konjugace

- potřeba kontakt dvou buněk
  - **G-** - konjugační pili (**F fimbrie**)
  - **G+** - **sex feromon** (chemotaxe) → přilnutí buňky
- transfer většího množství DNA
- někdy integrace do chromosomu - využíváno pro vnášení genů
- přispívá ke genetické diverzitě

KONJUGATIVNÍ REPLIKACE

Rolling Circle Replication

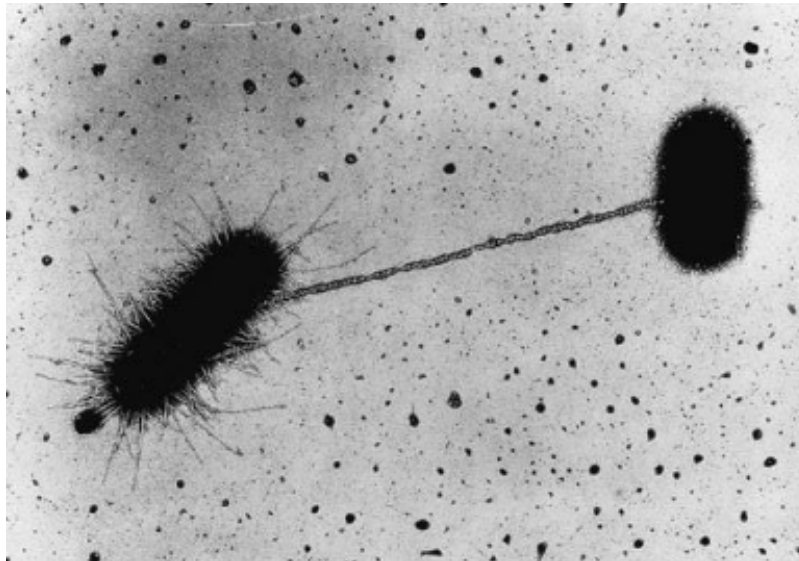

Konjugace

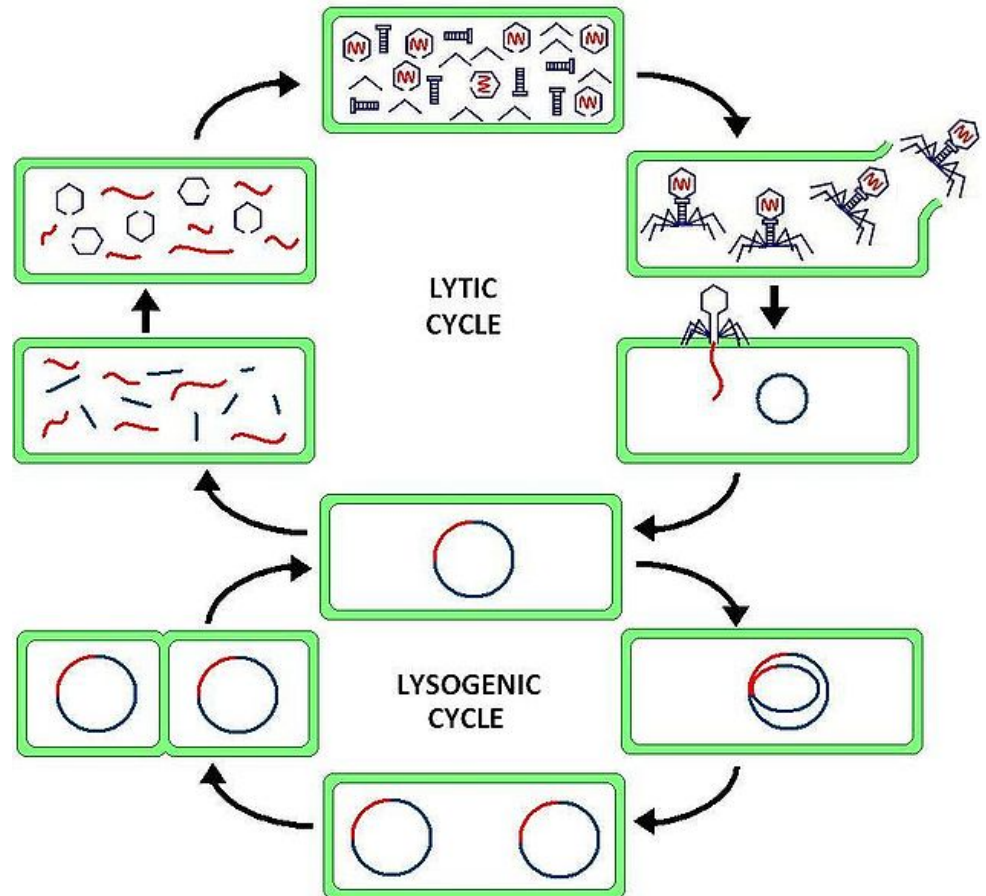
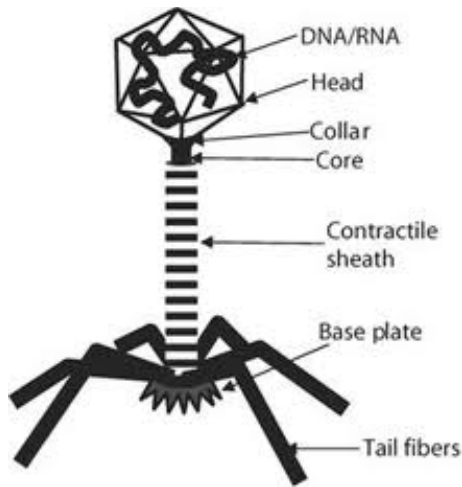
Joshua Lederberg a Tatum, 1946

Fertility factor - F plasmid ~ 100 genů (*tra* operon):

- vlastní replikace
- tvorba pili – proteinový tubus pro kontakt s jinou buňkou
- transfer kopie F genomu z donora **F+** do recipienta **F-** → **F+**
- inhibice kontaktu **F+** **F+**

Transdukce

Lysogenní konverze

- nové vlastnosti bakteriální buňky kodované profágem
- např. toxigenní (tox+) kmen *Corynebacterium diphtheriae*
- erythrogenní toxin *Streptococcus pyogenes*
- botulotoxin *Clostridium botulinum*

Transformace

přenos čisté DNA z prostředí do buňky a vnesení do genomu
recipient = **transformant**

Kompetence - stav recipientní buňky

Faktor kompetence – regulační protein, který stimuluje produkce dalších proteinů pro transformaci (DNA vazebné, endonukleasy, autolysiny)

transfekce – vnesení purifikované DNA celého fága → infekce

elektroporace – el. proud → depolarizace buněčné membrány

vnesení do genomu

inserční sekvence

transpozony